

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Natalia Brandt

Jämknings av skadestånd vid personskada

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Eva Lindell-Frantz

Skadeståndsrätt

Termin HT-01

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Introduktion till ämnet	4
1.2 Syfte och problemformulering	4
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Metod och material	6
1.5 Disposition	7
2 BAKGRUND	8
2.1 Historisk översikt	8
2.1.1 De allmänna skadeståndsrättsliga reglerna	8
2.1.2 Jämkningsreglerna	8
2.2 Skälighetsbedömning i skadeståndsrätten	9
3 GRUNDLÄGGANDE BEGREPP	11
3.1 Begreppet personskada	11
3.2 Kausalitetsförhållandet	13
3.2.1 Allmänt	13
3.2.2 Adekvat kausalitet	14
3.2.3 Bevisning av kausalitet	15
3.3 Culpa	15
3.3.1 Terminologiska anmärkningar	16
3.3.2 Culpabegreppet	16
4 MEDVÅLLANDEPROBLEMATIKEN	19
4.1 Medvållandereglerens tillämpningsområde	19
4.2 Förutsättningar för jämkning	19
4.2.1 Uppsåt	20
4.2.2 Grov vårdslöshet	22
4.2.3 Enkel vårdslöshet vid rattfylleri	27

4.3	Jämkningsprinciper	30
4.3.1	Skuldgrad	31
4.3.2	Bedömning vid strikt ansvar	32
4.3.3	Farlighet, orsakssynpunkter och trafiknykterhetsbrott	33
4.3.4	Ekonomiska förhållanden	33
4.4	Den vanligaste jämningsgraden	35
5	JÄMKNINGSREGELN I 6:2 SKL	39
5.1	Tillämpningsområde för den allmänna jämningsregeln	40
5.2	Förutsättningar för jämkning	40
5.2.1	Den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden	41
5.2.2	Den skadelidandes behov	44
5.2.3	Övriga omständigheter	45
5.3	Fastställande av skadeståndet	49
6	ANALYS	53
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		57
	Källförteckning	57
	Offentligt tryck	57
	Litteraturförteckning	57
	Artiklar	57
	Allmänna uppslagsverk	58
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		59
	Nytt juridiskt arkiv	59
	Övriga	59

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att undersöka gällande rätt beträffande jämkning av skadestånd respektive trafikskadeersättning vid en särskild skadetyp, nämligen personskada. Den föreliggande uppsatsen är en studie av 6:1-2 SkL samt 12 § TSL.

Huvudprincipen i svensk skadeståndsrätt är som bekant att den skadelidande har rätt till full ersättning för sin förlust, men det finns en rad undantag från den nämnda principen. I uppsatsen studeras de olika förutsättningar som kan leda till en nedsättning av skadeståndet. Såväl omständigheterna på den skadelidandes sida som förhållandena på den skadeståndsskyldiges sida kan medföra avsteg från huvudregeln om full kompensation.

Enligt 6:1 1 st SkL samt 12 § 1 st TSL kan ersättningen jämkas om den skadelidande själv uppsåtligt eller genom grov vårdslöshet har medverkat till skadan. Även enkel vårdslöshet i kombination med trafiknykterhetsbrott kan leda till jämkning av ersättningen för förarens del. Frågan huruvida jämkningsmöjligheter vid personskada borde utvidgas har varit uppe till diskussion ett antal gånger under de senaste åren men lagstiftaren har inte funnit några skäl till en sådan ändring. Möjligheten att jämka ersättningen på grund av medvållande är oftast avhängig av gränsdragningen mellan enkel och grov vårdslöshet. Omständigheterna i det enskilda fallet torde spela avgörande roll vid vårdslöshetsbedömningen. Trots vissa svårigheter att göra en gränsdragning mellan grov och annan vårdslöshet har jämkningstvister på grund av den skadelidandes medvållande blivit sällsynta idag. Både skuldgraden och parternas ekonomiska förhållanden beaktas vid fastställandet av en skälig jämkningsgrad. Praxis beträffande jämkning vid medvållande är mycket sparsam, vilket gör det svårt att dra några slutsatser om den vanligaste jämkningsgraden.

Även om inget medvållande kan läggas den skadade till last kan dess skadestånd jämkas och då på grund av den skadeståndsskyldiges dåliga ekonomi. Är skadeståndet oskäligt betungande för skadegöraren kan det nedsättas enligt 6:2 SkL. De ekonomiska förhållandena på den skadeståndsskyldiges sida är av avgörande betydelse för jämkningsbedömningen. Även den skadelidandes behov av skadeståndet samt den ansvariges skuld måste beaktas vid jämkningsbedömningen. Från början var det tänkt att den allmänna jämkningsregeln i 6:2 SkL endast undantagsvis skulle tillämpas vid skador som vållats genom uppsåtliga brott men undersökning av rättspraxis visar på motsatsen. Regeln har nästan enbart tillämpats vid uppsåtliga brott.

Slutsatsen i uppsatsen blir att de berörda reglerna ger godtagbart skydd både till den skadelidande och till den skadeståndsskyldige mot klart oskäliga resultat.

Förord

I och med detta examensarbete avslutar jag mina studier vid Lunds universitet. Det har varit både en krävande och intressant period i mitt liv.

Jag är mycket tacksam till min handledare, universitetslektor Eva Lindell-Frantz för hennes goda råd och värdefulla synpunkter under arbetets gång.

Ett särskilt stort tack vill jag rikta till min man Alexander Brandt, som har korrekturläst den här uppsatsen och som för övrigt alltid uppmuntrat och stöttat mig under hela min studietid.

Natalia Brandt
Malmö, januari 2002

Förkortningar

AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
Ds	Departementsserie
FAL	Lagen (1927:77) om försäkringsavtal
FFR	Försäkringsjuridiska föreningens rättsfallssamling
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk tidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning 1
PAL	Produktansvarslag (1992:18)
RFS	Rättsfall försäkring och skadestånd
RH	Rättsfall från hovrätterna
SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
TSL	Trafikskadelagen (1975:1410)

1 Inledning

1.1 Introduktion till ämnet

Den här uppsatsen handlar om jämkning av skadestånd respektive trafikskadeersättning vid personskada enligt 6:1 och 6:2 SkL samt 12 § TSL. Huvudregeln i svensk rätt är att den skadelidande har rätt till full ersättning för sin förlust, dvs. han skall sättas i samma ekonomiska situation som om skadan inte hade inträffat. Det finns dock en rad modifieringar till denna princip.

Genom sitt uppträdande vid skadetillfället kan den skadelidande gå miste om det skadestånd som han annars är berättigad till. Det vanliga är emellertid att skadeståndet blir jämkat enligt medverkansbestämmelsen i 6:1 SkL. Har den skadelidande genom culpa varit medvållande till sin skada jämkas skadeståndet efter vad som är skäligt. I fråga om personskada nedsätts ersättningen endast om den skadelidande uppsåtligt eller genom grov vårdslöshet har medverkat till skadan (6:1, 1 st SkL och 12 §, 1 st TSL). I vissa särskilda fall kan även enkel vårdslöshet medföra nedsättning av ersättningen, nämligen när en förare samtidigt begår trafiknykterhetsbrott. Skadestånd till efterlevande kan endast jämkas om den avlidne uppsåtligt har medverkat till dödsfallet.

Till och med om inget medvållande kan läggas den skadelidande till last är det inte uteslutet att skadeståndet jämkas. I ett sådant fall står den skadeståndsskyldiges förhållanden i förgrunden. Särskilda skadeståndsregler gäller för barn och psykiskt störda. Enligt 2:2 SkL skall barn under 18 år ersätta skadan efter vad som är skäligt med hänsyn till ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Ansvar för psykiskt störda som i princip överensstämmer med barns skadeståndsansvar regleras i 2:3 SkL. Både 2:2 och 2:3 hänger nära samman med den allmänna jämkningsregeln i 6:2 SkL. Enligt 6:2 SkL är det möjligt att jämka ett oskäligt betungande skadeståndsansvar. Det är alltså de ekonomiska följderna för den skadeståndsansvarige som står i centrum för bedömningen. Även här sker en nedsättning av ersättningsbeloppet efter skälighet.

1.2 Syfte och problemformulering

Syftet med denna uppsats är att undersöka gällande rätt beträffande jämkning av skadestånd vid personskada. Avsikten är att analysera de förutsättningar som kan leda till en nedsättning av skadeståndet. Regler om skadelidandes medverkan i 6:1 SkL samt den allmänna jämkningsregeln i 6:2 SkL kommer att behandlas ingående. Även regeln i 12 § TSL om

jämkning av personskadeersättning kommer att beröras eftersom denna regel bygger på samma principer som medvållandebestämmelsen i SkL.

De centrala frågeställningarna i detta arbete är följande:

- Vilka förhållanden på den skadelidandes sida kan medföra en jämkning?
- Var går gränsen mellan grov vårdslöshet och annan vårdslöshet?
- Hur genomförs en jämkning av skadeståndet?
- Vilken är den vanligaste nedsättningsgraden i fall av den skadelidandes medverkan?
- Vilka omständigheter på den skadeståndsskyldiges sida kan leda till jämkning av ersättningsbeloppet?

1.3 Avgränsningar

Jag har valt att begränsa min framställning till att enbart behandla nedsättning av skadestånd med anledning av personskada enligt SkL samt personskadeersättning enligt TSL. Skälet till detta är att skadeståndslagens lösningar av jämningsfrågan varierar beroende på skadetyper, vilket framträder tydligt i medvållandebestämmelsen i 6:1 SkL. Det blir således mer ändamålsenligt att koncentrera sig på en särskild skadetyper för att kunna behandla problemet i detalj. Att drabbas av en personskada framstår som den värsta typen av skada för de flesta. En sådan skada drabbar vanligen den skadelidande på ett helt annat sätt än en rent ekonomisk förlust. Vid personskada har den skadelidande ett starkt behov av skydd och då är det naturligt för de flesta att förutsätta att full ersättning skall utgå. Men så är tyvärr inte alltid fallet därför är det viktigt att kartlägga vilket beteende på den skadelidandes sida som kan medföra en jämkning av skadestånd. Det är dock inte enbart förhållanden på den skadelidandes sida som kan leda till en nedsättning av ersättningsbeloppet utan även den ansvariges ekonomi vilket är intressant att undersöka.

Frågor som hänger samman med sakskada och ren förmögenhetsskada lämnas utanför denna framställning av ovan anförda skäl.

Processuella spørsmål förbigås nästan helt i den här uppsatsen. Bevisfrågor kommer att beröras översiktligt när det anses kan underlätta förståelsen av frågan i sammanhanget.

Produktansvarslagen innehåller som bekant en specialregel beträffande skadelidandes medvållande. Enligt 11 § PAL skall skadeståndet jämkas vid allt medvållande oberoende av skadetyper. Den här avvikande regleringen är ett resultat av anpassning till ett EG-direktiv som PAL bygger på. Eftersom jag har valt att begränsa mig till behandlingen av de allmänna skadeståndsreglerna i Sverige skall en sådan särpräglad och för det svenska rättsmedvetandet ganska främmande regel lämnas utanför denna uppsats.

Det är inte så ovanligt att det kan finnas flera självständigt verkande skadeorsaker i vissa situationer. De speciella problem som kan uppstå vid konkurrerande skadeorsaker kan dock inte diskuteras i denna uppsats på grund av begränsat utrymme.

Föremålet för det här arbetet är jämkning av skadestånd som utgår till den skadelidande själv, dvs. inte en sådan ersättning som tillfaller hans efterlevande. Passiv identifikation som sker när den omkomne uppsåtligen medverkat till dödsfallet kommer sålunda inte att behandlas.

Som bekant kan den skadelidandes uppträdande i samband med skadan få betydelse för bedömningen av ersättningsfrågan i enlighet med rättsprinciper utanför medverkansreglerna såsom t ex grundsatser om tyst samtycke till risken för skada eller grundsatsen om den skadelidandes skyldighet att begränsa sin skada. Samspelet mellan sådana oskrivna grundsatser och medvållandebestämmelsen kan vara oklart och vålla svårigheter i vissa fall. Av utrymmesskäl förbigås denna fråga i den följande framställningen.

Endast verkan av medvållande vid skadeståndsansvar utom kontraktsförhållanden kommer att analyseras i den här uppsatsen. Även om de utomobligatoriska principerna i stort sätt också gäller vid medvållandebedömningen i kontraktsförhållanden finns det ändå vissa särdrag som gör att jag avstår från en analys av dessa för att inte göra uppsatsen alltför lång.

När det gäller den allmänna jämningsregeln i 6:2 SkL kommer jag att behandla endast de situationer där skadevållaren är en privat person. Förklaringen är att juridiska personers ansvar skall kunna jämkas endast i mycket sällsynta fall. Enligt min mening är det bättre att enbart koncentrera sig på regelns huvudsakliga tillämpningsområde. Avgränsningen till personskada gäller naturligtvis även här.

För att kunna slutföra mitt examensarbete inom rimlig tid har jag begränsat mig till att endast behandla svensk rätt. Den här framställningen kommer att ha de lege lata karaktär men även visst de lege ferenda resonemang kommer att finnas i slutet av detta arbete.

1.4 Metod och material

Vid författandet av föreliggande uppsats har jag använt mig av den traditionella juridiska metoden. Litteraturstudier utgör stommen för den aktuella framställningen. Lagförarbetena samt artiklar i juridiska tidskrifter har varit till stor hjälp. Även studier av rättspraxis har varit en viktig källa för uppsatsskrivandet.

Till de viktigaste framställningarna på det aktuella området räknas Bertil Bengtssons verk ”Om jämkning av skadestånd” där han utförligt behandlar

bestämmelsen om medvållande i 6:1 SkL samt den allmänna jämningsregeln i 6:2 SkL på grundval av motiv, doktrin och rättspraxis. Bertil Bengtsson har deltagit i förarbetena till 1975 års lagstiftning gällande jämningsreglerna i skadeståndslagens 6 kap. därför åtnjuter hans kommentar till de aktuella reglerna särskild auktoritet. Följaktligen bygger den här framställningen i stora delar på det nämnda verket. Även Jan Hellners arbeten har använts i ganska stor utsträckning då han i likhet med Bertil Bengtsson utövar ett utomordentligt stort inflytande inom det skadeståndsrättsliga området.

När det gäller rättspraxis är det främst Högsta Domstolens avgöranden som uppmärksammats i uppsatsen. Även ett antal Trafikskadenämndens yttranden har använts för att kunna försöka fastställa den vanligaste jämningsgraden. Trafikskadenämndens utlåtanden tillmäts nämligen stor betydelse på det skadeståndsrättsliga och försäkringsrättsliga området. Ett exempel på detta är att domstolarna oftast använder Trafikskadenämndens tabell för att beräkna ersättningen för sveda och värk. Följaktligen tycker jag att det är motiverat att i uppsatsen hänvisa till avgöranden av denna nämnd. Viktigare Trafikskadenämndens avgöranden publiceras i "Rättsfall Försäkring och Skadestånd", Serie B. Sökning av fall har skett främst med hjälp av registret sammanställt av Carl Oldertz "Svensk rättspraxis i försäkrings- och skadeståndsmål" men också hänvisningar i Karnov har varit till hjälp. Dessutom har jag gjort rättsfallsökningar i databasen InfoLex.

1.5 Disposition

Framställningen kommer att disponeras på följande sätt. I kapitel 2 ges en historisk bakgrund till SkL i allmänhet och jämningsreglerna i synnerhet. Ett antal frågor kring skälighetsbedömningen i skadeståndsrätten behandlas också där. I följande kapitel tar jag upp grundläggande principer och begrepp som har relevans för det valda ämnesområdet såsom begreppet personskada, adekvat kausalitet och culpabegreppet. Kapitel 4 behandlar medvållandebestämmelsen i 6:1 SkL. I detta kapitel diskuteras regelns tillämpningsområde, rekvisit och hur själva jämningsförfarandet går till. Även medverkan enligt 12 § trafikskadelagen behandlas i samma kapitel då denna regel bygger på samma principer som medvållandebestämmelsen i SkL. Jag går igenom de relevanta rättsfallen för att se hur skadeståndet respektive trafikskadeersättningen jämkas. Kapitel 5 ägnas åt den allmänna jämningsregeln i 6:2 SkL. Förutom bestämmelsens tillämpningsområde skall de olika förutsättningarna för jämkning analyseras. Rättspraxis om den allmänna jämningsregeln kommer att uppmärksammas för att kunna dra slutsatsen om regelns praktiska betydelse. I det sista kapitlet kommer analysen och egna kommentarer kring jämningsproblematiken.

2 Bakgrund

2.1 Historisk översikt

I det här avsnittet skall jag i korthet redogöra för skadeståndsrättens historiska utveckling. Först skall de allmänna skadeståndsrättsliga reglerna presenteras i stora drag för att sedan kunna ge de i uppsatsen aktuella jämningsreglerna ett historiskt perspektiv.

2.1.1 De allmänna skadeståndsrättsliga reglerna

Om man gör en historisk tillbakablick kan man inte undgå att upptäcka att den svenska skadeståndsrätten har ett nära samband med straffrätten. Det karakteristiska draget i de medeltida lagarna var långa böteskataloger vilket visar på att det kompensatoriska synsättet dominerade dåtidens rättsmedvetande. En bot kan beskrivas som en hybrid mellan skadestånd och straff. Detta botsystem avskaffades i mitten av 1800-talet och skadeståndet fick en självständig ställning dock fortfarande inom ramen för straffrätt, närmare bestämt i 1864 års strafflag. Regler som infördes i 6 kap. i nämnda lag gällde ända fram till 1972 då skadeståndslagen (SkL) trädde i kraft.¹

Skadeståndslagen (1972:207) är ett resultat av ett lagstiftningsarbete som pågick under närmare 30 år. Reformarbetet på det skadeståndsrättsliga området inleddes efter andra världskrigets slut. Målet med reformerna har varit att skapa en samlad lagstiftning inom de centrala delarna av skadeståndsrätten då rättsläget ansågs vara otillfredsställande på grund av att många väsentliga frågor reglerades enbart i praxis. Skadeståndslagen utgör både en kodifiering av äldre rätt och en vidareutveckling genom en rad nyheter.²

Det måste påpekas att 1975 genomfördes en viktig reform beträffande trafikskador nämligen införandet av en ny trafikskadelag. TSL ersatte dels lagen (1916:312) om ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik, dels lagen (1929:77) om trafikförsäkring å motorfordon.³

2.1.2 Jämningsreglerna

Att den skadelidandes medverkan kan ha rättslig betydelse för fastställandet av ett eventuellt skadestånd är inget modernt fenomen. Rättsutvecklingen tog sin början i läran om den s.k. culpapakompensationen i den romerska

¹ Hellner, Skadeståndsrätt s. 27

² För närmare information om revision av skadeståndsrätten se Bengtsson, Det skadeståndsrättsliga reformarbetet

³ Se Kommentarer till trafikskadelagen i Karnov

rätten enligt vilken den culpöse skadelidanden förlorar all rätt till ersättning oavsett graden av vållande. Så småningom ersattes de stela normerna med jämningsregler efter skälighet och domstolen fick en möjlighet att göra en avvägning efter omständigheterna i det enskilda fallet.⁴

De nuvarande jämningsreglerna fick sin utformning 1975 då nyreglering av medverkan till egen skada i 6:1 SkL samt införandet av den allmänna jämningsregeln i 6:2 SkL genomfördes. Dessa regler är ganska särpräglade i ett internationellt perspektiv. En motsvarighet till medvållandebestämmelsen vid personskada som medger en jämkning endast vid uppsåt eller grov vårdslöshet saknas utomlands. Även jämkning av betungande skadeståndsansvar ter sig främmande för de flesta rättssystem.⁵

2.2 Skälighetsbedömning i skadeståndsrätten

Det är en vanlig företeelse inom den svenska skadeståndsrätten att domaren hänvisas till att göra skälighetsavvägningar särskilt när det gäller tillämpning av jämningsregler. Utrymmet för att beakta förhållandena i det enskilda fallet t ex graden av vållande på ömse sidor och parternas ekonomi är stort.

En naturlig fråga i sammanhanget blir varför lagstiftaren väljer att reglera skadeståndsrättsliga spörsmål med hjälp av skälighetsregler. Förklaringen går oftast att finna i svårigheten att exakt ange hur långt ersättningsskyldigheten skall sträcka sig även om det inte råder någon tvekan om skadeståndsskyldigheten över huvud taget bör åläggas i de avsedda fallen. Det är inte alltid så lämpligt att låta den ekonomiska förlusten vara utslagsgivande i alla situationer. Det är omöjligt att ange i lagtexten alla tänkbara omständigheter där skadeståndsbestämmelsen blir tillämplig därför kan en skälighetsregel framstå som det bästa alternativet.⁶

Det finns ett antal olika faktorer som påverkar skälighetsbedömningen såsom t ex den skadeståndsskyldiges skuld och ibland även den berättigades skuld som vid medvållande. Skuldgraden är den faktor som påverkar skälighetsbedömningen i de allra flesta fall där skadevållaren saknar försäkringsskydd. Finns det ett försäkringsskydd kan det inte anses oskäligt att döma ut ojämkat skadestånd då det aldrig är särskilt betungande för ett försäkringsbolag att betala ut full ersättning. Orsakssambandet mellan den skadeståndsskyldiges handlande och skadan är en annan skälighetsfaktor som påverkar bedömningen. I vissa fall drabbas den skadelidande på ett helt oväntat sätt och att utdöma full ersättningsskyldighet i ett sådant fall förefaller som oskäligt hårt mot den skadeståndsskyldige. Det här resonemanget har stora likheter med adekvansprincipen. Den uppkomna skadan är kanske inte så oförutsedd att den i enlighet med principen om

⁴ Grönfors, Skadelidandes medverkan s.13

⁵ Bengtsson, Det skadeståndsrättsliga reformarbetet s. 82f

⁶ Bengtsson, Om skälighetsregler i ersättningsrätten s. 79

adekvat kausalitet att anse som inadekvat men det svaga sambandet har viss betydelse vid skälighetsbedömningen. Oftast beaktar man konsekvenserna av en dom för parterna såsom t ex vid tillämpningen av den allmänna jämningsregeln i 6:2 SkL som ger en möjlighet att undvika svåra ekonomiska efterverkningar för den ersättningsskyldige.⁷

Hittills har jag endast diskuterat vilka faktorer som kan beaktas vid en skälighetsprövning men finns det några omständigheter som inte bör påverka skälighetsbedömningen? Detta är en svår fråga som lagstiftaren oftast underlåter att besvara. Som regel anges det i förarbetena att samtliga föreliggande omständigheter får beaktas. Det är oklart vad som gäller om ett sådant tydligt medgivande till en fri bedömning saknas.⁸

Det är inte alltid så lätt att veta hur långt en skälighetsprövning får sträcka sig men det är viktigt att komma ihåg att en obegränsad frihet kan leda till godtycke i rättstillämpningen.

⁷ Bengtsson, Om skälighetsregler i ersättningsrätten s. 89ff

⁸ Bengtsson, A. a. s. .98

3 Grundläggande begrepp

3.1 Begreppet personskada

Den här uppsatsen är begränsad till att behandla jämkningsfrågor med avseende på en viss skadetyper, nämligen personskada. Möjligheten att få full ersättning för dylika skador hör till den sociala välfärden och har därför en stor betydelse. Den första frågan som man måste besvara innan man fördjupar sig i jämkningsproblematiken är vad menas med personskada. Egendomligt nog hittar man inget svar på denna fråga i skadeståndslagen utan man får söka vägledning i förarbetena, doktrin och rättsfall.

En bra sammanfattning av vad som är att hänföra till personskada ges i betänkandet Ersättning för ideell skada vid personskada (SOU 1995:33). Till begreppet personskada räknas såväl fysiska som psykiska defekttillstånd som är en direkt följd av skadehandlingen. Det kan röra sig om en mekaniskt framkallad direkt skada på kroppen t ex köttår, arm- eller benbrott, inre blödningar etc. eller en skada som har framkallats genom förgiftning, frätning, strålning e.d. såsom förstörda vävnader, inre sjukdomstillstånd etc. Fysisk smärta utgör också en personskada. Även skada på den psykiska hälsan anses som personskada exempelvis psykisk chock, depression, posttraumatiska neuroser etc. Detsamma gäller vid dödsfall till följd av skadehandlingen. Slutligen hänförs en kränkning av den personliga integriteten genom i SkL 1:3 angivna brott till personskada.⁹

Det måste dock påpekas att det har skett en lagändring beträffande regeln om kränkingsersättning. Denna bestämmelse förenklas och görs tydligare. Ändringen är till största delen av redaktionell karaktär då bestämmelsen om kränkingsersättning har utformats som en egen ansvarsregel (tidigare hänvisades det till reglerna om ersättning för personskada) och förts över till 2 kap. 3 §. SkL 1:3 skall upphöra att gälla. I motiven till den nya bestämmelsen förespråkas en något förstärkt rätt till kränkingsersättning för de särskilt utsatta yrkesgrupperna, t ex poliser och ordningsvakter. Vidare anges att bestämmelsen i SkL 6:1 om jämkning på grund av medvållande inte bör i fortsättningen vara tillämplig på kränkingsfallen. Lagändringen skall träda i kraft den 1 januari 2002.¹⁰

Att personskador definieras som fysiska skador på människokroppen framstår som självklart. Olika gränsdragningsproblem kan dock uppstå vid skador på den psykiska hälsan. Frågan om psykiska besvär skall anses som personskada har varit uppe till behandling i HD ett antal gånger.

⁹ SOU 1995:33 s. 61f

¹⁰ Prop. 2000/01:68 s. 47ff

Det första rättsfallet av intresse är NJA 1971 s. 78 som gällde ersättning för bl. a. inkomstförlust på grund av depression hos en bilförare som var med i en trafikolycka där hans föräldrar dödades. I detta rättsfall slår HD fast att psykisk chock som drabbar en person då han själv hotades att lida en svår fysisk skada är en ersättningsgill personskada. Däremot är det oklart om föräldrarnas död har en självständig betydelse i sammanhanget. Det är inte helt säkert hur allvarligt hotet skall vara. Enligt Hellner bör man kunna jämställa hot om dödsskada med hot om svårartad kroppsskada.¹¹

I plenimålen NJA 1993 s. 41 I och II prövade HD huruvida skadestånd till anhöriga som har fått psykiska besvär till följd av att en närstående blivit uppsåtligt dödad skulle utgå. HD slår fast att medicinskt påvisbara psykiska besvär är att hänföra till personskada. Psykiska besvär hos de närstående till en person som blivit dödad genom en uppsåtlig handling ligger inom adekvansgränsen och detta även om de närstående inte har bevittnat dödsfallet. HD utesluter inte att ytterligare utvidgning av ersättningsskyldigheten är möjlig utan ny lagstiftning. Detta har också skett i NJA 1996 s. 377 där anhöriga till en 11-årig pojke som dödades av en bil tillerkändes ersättning för sina psykiska besvär. Dödsfallet ansågs ha orsakats genom en grov vårdslöshet som låg mycket nära ett uppsåtligt handlande. I NJA 1999 s. 632 satte HD stopp för en ytterligare utvidgning av skadeståndsmöjligheterna. Målet gällde frågan om närstående till en person som dödades genom en vårdslös handling hade rätt till ersättning för sina psykiska besvär. Enligt HD saknades dock förutsättningar för ett sådant skadestånd. HD har också uttalat att en mer långtgående utvidgning av rätten till skadestånd för psykiska besvär till situationer där dödsfallet har orsakats av ett vårdslöst eller annat skadeståndsgrundande handlande förutsätter så ingående överväganden av både principiell och praktisk natur att de lämpligen bör ankomma på lagstiftaren.

Det måste konstateras att sådana överväganden som nämns av HD i NJA 1999 s. 632 nu har gjorts och lett till en ny lagstiftning. Det har skett en utvidgning av skadeståndsansvar i fråga om psykiskt lidande vid anhörigs död (SkL 5:2 första stycket punkt 3). Från och med den 1 januari 2002 skall nära anhöriga till den som dödades genom en skadeståndsgrundande handling ha en lagreglerad rätt till skadestånd för personskada. Skadeståndet skall alltså betalas även när dödandet skett genom vårdslöshet som inte är grov och när den skadeståndsskyldige har strikt ansvar. Enligt författningskommentar till den nya bestämmelsen skall det normalt inte krävas läkarintyg eller liknande utredning för att styrka de psykiska besvären. När den anhörige yrkar ersättning med högre belopp än det anses normalt enligt gällande praxis, på den grunden att de psykiska besvären varit särskilt långvariga eller omfattande kan särskild bevisning behövas. Den nya bestämmelsen får inte läsas motsatsvis så att den utesluter en rätt till skadestånd i andra fall än när en nära anhörig har dödades. Det är inte helt

¹¹ Hellner, Vad är psykisk chock? s.180

uteslutet att skadestånd kan utgå i vissa fall t ex när någon har fått en psykisk chock av att bevittna att en nära anhörig har skadats allvarligt.¹²

Det kan också tilläggas i sammanhanget att inom trafikförsäkringen hänförs i viss omfattning även skada på kläder och andra personliga tillhörigheter t ex glasögon eller klocka till personskadeersättningen.¹³

3.2 Kausalitetsförhållandet

I detta avsnitt kommer jag att behandla ett centralt begrepp inom skadeståndsrätten, nämligen kausalitet. Adekvat kausalitet utgör en gemensam förutsättning för skadeståndsansvar, dvs. den gäller såväl vid culpaansvar som vid strikt ansvar. Kravet på adekvat kausalitet är inte bara en ansvarsförutsättning utan det hör också till de allmänna principerna för beräkning av skadestånd när det tvistas om huruvida en viss förlust är ersättningsgill.¹⁴

3.2.1 Allmänt

För att skadeståndsansvar skall anses vara för handen måste kausalitetskravet vara uppfyllt dvs. det skall finnas ett samband mellan en handling eller underlåtenhet och en skada. Detta krav på orsakssammanhang gäller inom hela skadeståndsrätten.

Man brukar behandla kausalitetsfrågor utifrån begreppen tillräcklig betingelse och nödvändig betingelse. För att en händelse skall anses vara en tillräcklig betingelse för en annan krävs det att den förra händelsen i enlighet med naturens ordning eller samhällets inrättande leder till den andra. Ett exempel på det är att föra en brinnande tändsticka till en torr bit papper vilket naturligtvis medför att pappret börjar brinna. Att skadegörarens handlande är en nödvändig betingelse för skadan innebär att skadan inte skulle ha inträffat om den påstått ersättningsskyldige handlat på annat sätt. Vidare behöver vållandet inte vara den starkast verkande orsaken till den uppkomna skadan utan det räcker med att vållandet varit en bidragande orsak eller med andra ord en utlösningseffekt för ett händelseförlopp.¹⁵

Det ovannämnda sättet att lösa kausalitetsproblem med hjälp av tillräckliga och nödvändiga betingelser passar inte för alla typer av skador. Skadevållandet kan nämligen vara uppdelat på så många olika parter att de vedertagna principerna för ansvarsfördelning inte går att tillämpa och genomföra praktiskt. Ett exempel är skador uppkomna till följd av cigarett rökning där det är omöjligt att påvisa vilken av flera cigaretttillverkare som

¹² Prop. 2000/01:68 s. 71f

¹³ Almblad m.fl., Ersättning vid personskada 1.1 och 4.2.12.2

¹⁴ Hellner, Skadeståndsrätt, s. 195

¹⁵ Hellner, A. a. s. 197f

har producerat just de cigaretter som orsakat skador i det enskilda fallet. I USA fördelas skadeståndsansvaret i ett sådant fall efter marknadsandelar. Man kan diskutera om detta är särskilt lämpligt men det är inte så enkelt att hitta ett bättre alternativ.¹⁶

3.2.2 Adekvat kausalitet

Det kan i vissa fall hända att en händelse har varit både en tillräcklig och en nödvändig betingelse för skadan men att skadeståndsansvar ändå uteblir på grund av att skadan anses vara en alltför slumpartad följd av denna händelse. Det krävs alltså att händelseförloppet var någorlunda normalt och påräkneligt. Adekvat kausalitet måste föreligga mellan ett visst handlande och en uppkommen skada dvs. skadan skall vara en beräknelig verkan av handlandet för att det skall bli aktuellt med skadeståndsansvar.¹⁷

Ett klassiskt skolexempel på adekvansproblematiken är följande. En kusk somnar in medan han kör en vagn med en passagerare. Följden blir att hästen går fel väg och vid ett åskväder slår blixten ner och dödar passageraren. Man kan säga att passageraren inte skulle ha träffats av blixten om vagnen hade befunnit sig på den rätta vägen. Bör kusken åläggas ett skadeståndsansvar för dödsfallet? Det är svårt att se något samband mellan kuskens vållande och risken för den skada som drabbat passageraren. Kuskens beteende ökar risken för att vagnen kör i diket men inte för att passageraren dödas av blixten. Adekvat kausalitet föreligger inte i det här fallet.

Kravet på adekvat kausalitet uppställs därför att man inte vill belasta skadegöraren med helt oväntade och inadekvata följder. Om sannolikheten för skada inte ökar saknas adekvansen. Men hur måste sannolikheten öka för att skadeståndsskyldigheten anses föreligga? Svaret är att skadan skall ligga ”i farans riktning” d.v.s. skadan skall vara en typisk följd av den skadeståndsgrundande handlingen. Det ligger i farans riktning att om kusken som i det ovan nämnda exemplet somnar så kör vagnen i diket men inte att passageraren dödas av blixten. Vad som är sannolikhet för en skada avgörs med hänsyn till förutsebarhet. Adekvansbedömningen i invecklade situationer sker oftast med hjälp av experters utlåtande om sannolikhet för skada och då beaktas all kunskap som finns vid utredningen oberoende av skadegörarens kunskaper i handlingsögonblicket.¹⁸

Sammanfattningsvis kan man säga att avgörande för bedömningen av frågan huruvida adekvat kausalitet föreligger vid en viss skadehändelse är om den inträffade skadan var beräknelig eller ej.

¹⁶ Hellner, Utvecklingslinjer i skadeståndsrätten s. 223

¹⁷ Se Juridikens termer

¹⁸ Hellner, Skadeståndsrätt s. 203ff

3.2.3 Bevisning av kausalitet

Att bevisa förekomsten av adekvat kausalitet kan vara ganska besvärligt. Den som påstår att det finns ett samband mellan vållandet och skadan måste påvisa det. Det är alltså den skadelidande som har bevisbördan för sitt påstående om kausaliteten. Särskilt vid personskador är bevisförhållandena ofta svåra att utreda. Den medicinska sakkunskapen spelar en mycket viktig roll i sammanhanget.

Vissa typer av personskador vållar speciella svårigheter i bevishänseende t ex whiplashskador. Läkarnas uppfattningar om samband kan anses föreligga mellan trafikolyckan och besvären kan variera och till och med vara motstridiga på grund av att det ibland är omöjligt att hitta tydliga organförändringar som kan ange orsaken till besvären. Utvecklingen av besvären kan ha helt olika karaktär och i vissa fall kan sannolikheten för samband mellan trafikolyckan och sent uppkomna nackbesvär förtonnas. Finns viss sannolikhet kvar aktualiseras frågor om konkurrerande skadeorsaker såsom andra skadehändelser eller sjukdomar. För att kunna avgöra skadestandsfrågan måste man väga de alternativa orsakerna mot varandra. HD: s praxis visar att kravet på full bevisning sätts ned i dylika situationer. I NJA 1977 s. 176 formulerades en viktig grundsats för kausalitetsprövningen: ”Om det sålunda, i betraktande av samtliga i målet förekommande omständigheter, framstår som klart mera sannolikt att orsaksförloppet varit den som den skadelidande påstått, än att något av de sakförhållanden som hans motpart åberopar har utgjort skadeorsaken, bör den skadelidandes påståenden om händelseförloppet läggas till grund för domstolens avgörande.” Den skadelidande åtnjuter alltså lättnad i bevishänseende. Sannolikhetsövertikten som den skadelidande måste visa skall inte vara särskilt hög men dock markant.¹⁹

Om skadeståndstvisten gäller endast en orsak till skadan måste den skadelidande styrka sitt påstående om skadeorsaken. Det blir således inte fråga om lättnader i bevishänseende.

3.3 Culpa

För att kunna gå vidare och behandla uppsatsens ämne är det nödvändigt att söka precisera culpabegreppet som utgör det mest centrala begreppet inom skadeståndsrätten. Huvudregeln i den svenska skadeståndsrätten säger att antingen culpa eller uppsåt måste föreligga för att någon skall vara ersättningsskyldig. Jag ser ingen anledning att här behandla uppsåtsbegreppet, oftast är det bara en bevisfråga huruvida uppsåt kan anses vara förhanden. I de allra flesta fall är det just culpabedömningen som vållar

¹⁹ Gabrielson, Trafikskadenämnden - några kommentarer till verksamheten och till bedömningen av whiplashskador s.105ff

problem och därför finns det all anledning att behandla culpabegreppet i denna uppsats mer i detalj.

3.3.1 Terminologiska anmärkningar

Termen ”culpa” kan ha olika betydelser, dels kan denna term användas som en sammanfattande benämning för uppsåt och oaktsamhet dels som en beteckning för enbart oaktsamhet. Den förra betydelsen begagnas i culpapregeln i 2:1 SkL, då ansvar enligt denna regel är ansvar antingen för uppsåt eller för oaktsamhet. Det kan vara på sin plats att närmare definiera culpapregeln. Följande definition kan man hitta i Karnov: ”För skadeståndsansvar förutsätts dels att handlandet eller underlåtenheten innefattar ett åsidosättande av en av rättsordningen uppställd handlings- eller aktsamhetsnorm, dels att handlandet eller underlåtenheten i subjektivt hänseende kan tillräknas den enskilde som uppsåtligt eller vårdslöst.”²⁰ I den här uppsatsen används termen ”culpa” i den senare betydelsen d.v.s. för att enbart beteckna oaktsamhet.

3.3.2 Culpabegreppet

Vad exakt inbegriper termen culpa? När man söker svar på denna fråga måste man för det första konstatera att skadeståndslagen saknar en definition av vårdslöshet. För det andra ger lagens förarbeten ingen vägledning i denna fråga utan man överlämnar rättsbildningen åt domstolarna.²¹ För att få någon klarhet i problemet måste man söka svar i doktrin och rättspraxis.

Tidigare var det allmänt accepterat att vid culpabedömningen hänvisa till normen ”bonus pater familias” (den gode familjefadern) men idag anses den här normen vara för vag och således utmönstrad.²²

Hur en culpabedömning går till är en mycket omdiskuterad fråga i den juridiska litteraturen. Enligt Roos sker en culpabedömning antingen i form av en normavvägning eller i form av en riskavvägning. I enlighet med den första metoden sker culpabedömningen efter en objektiv norm av någon konkretion t ex lagregler, föreskrifter eller klara prejudikat. Det andra sättet används när det inte finns några författningar, föreskrifter eller prejudikat att ta som utgångspunkt för bedömningen. I ett sådant fall måste alltså en riskavvägning göras. Riskavvägningen genomförs med hjälp av fyra olika faktorer: risken för skada, den sannolika skadans storlek, möjligheterna att förekomma skadan och den handlandes möjligheter att inse risken för skada.²³ Den här metoden har sin grund i ett berömt uttalande av den amerikanska domaren Learned Hand och har ett visst samband med

²⁰ Karnov, Kommentar till Skadeståndslag not. 11

²¹ Prop. 1972:5 s. 21

²² Hellner, Skadeståndsrätt s. 125

²³ Roos, Ersättningsrätt och ersättningssystem s. 105ff

rättsekonomin. Hellner kallar det sistnämnda tillvägagångssättet för den fria culpabedömningen. Enligt Hellner måste man göra en helhetsbedömning och väga de olika faktorerna mot varandra för att sedan kunna avgöra om skadegöraren skulle ha handlat på ett annat sätt än han faktiskt ha gjort.²⁴

Av lättinsedda skäl är det just den fria culpabedömningen som vållar svårigheter i rättstillämpningen. En rimlig avvägning mellan olika omständigheter kan vara besvärligt att genomföra i ett särskilt fall. I NJA 1981 s. 683 ges en belysande sammanfattning på vad en riskavvägning innebär:

”Hur omfattande och vidlyftiga skadeförebyggande åtgärder som bör vidtagas av den som genom sin verksamhet har framkallat fara för olycksfall blir beroende på en avvägning mellan å ena sidan skaderiskernas art och omfattning och å andra sidan de kostnader och andra olägenheter som är förbundna med den ena eller andra av de åtgärder som kan komma i fråga. Skaderiskerna får härvid värderas med hänsyn till såväl hur stor risken för att olycksfall över huvud taget skall inträffa bedöms vara som hur omfattande skadeverkningar ett inträffat skadefall kan befaras medföra.”

Det bör påpekas att det här citatet tar sikte på den objektiva bedömningen av om ett handlande varit vårdslöst men den fria culpabedömningen innefattar också ett subjektivt moment, nämligen vad en skadevällare bort inse. Enligt Agell har den subjektiva frågan stor principiell betydelse när man redogör för hur en culpabedömning bör ske därför att det bidrar till att skapa klarhet i hur problemet bör lösas. Agell anser att det är viktigt att skilja mellan vad som är objektivt och subjektivt vid en culpabedömning. Det subjektiva rekvisitet, dvs. kravet på skadegörarens insikter skall täcka det objektiva rekvisitet, dvs. handlingsnormen med avseende på en avvägning av risker mot möjligheten att vidta förebyggande åtgärder mot skada. Det sagda innebär att en skadegörare kan åberopa till sitt försvar att han inte bort förutse risken och även i vissa situationer att man inte kunde begära av honom särskilda kunskaper när det t ex gäller tekniska frågor. Agell understryker också vikten av att hantera de objektiva och subjektiva momenten i riskbedömningen på så sätt att en skadegörare skall belastas enbart med de risker han bort förutse.²⁵

Det finns en rad olika sätt att beskriva en culpabedömning. Ett av de senaste bidragen på området utgör Christian Dahlmans definition av culpa. Hans metod är ny och otraditionell. Dahlman anser nämligen att culpabedömningen innehåller tre konkurrerande culpakriterier: ett normalitetskriterium, ett ekonomiskt kriterium och trygghetskriterium. Enligt det först nämnda kriteriet föreligger culpa om skadevällaren inte handlat på samma sätt som en normal aktsam person hade gjort i

²⁴ Hellner, Skadeståndsrätt, s. 131

²⁵ Agell, Kantstenar, plåtbitar, hästboxar och dylikt – om riskbedömningar enligt culpapregeln s. 3f

motsvarande situation. Enligt det ekonomiska kriteriet föreligger culpa om skadegöraren inte vidtagit de försiktighetsåtgärder som är kostnadseffektiva. I enlighet med trygghetskriteriet föreligger culpa om skadan orsakades av en säkerhetsbrist som innebär en oacceptabel otrygghet.²⁶

Culpabedömningen är alltid ett mycket komplext förfarande där ett stort antal olika omständigheter beaktas vilket gör det svårt att uppnå enighet i bedömningen. När det gäller bevisning kan konstateras att det är den skadelidande som har bevisbördan för att vårdslöshet har förekommit. Om skadevållaren vill åberopa några ursäktande omständigheter har han givetvis bevisbördan för detta.

²⁶ Dahlman, Konkurrerande culpakriterier s. 16

4 Medvållandeproblematiken

4.1 Medvållandereglernas tillämpningsområde

Regeln om skadelidandes medverkan finner man i 6:1 SkL. Paragrafen fick huvudsakligen sin utformning 1975, då grunderna för jämkning vid den skadelidandes medvållande ändrades genom bestämmelsen om personskada i 1 st. och genom principerna för jämkningsförfarandet i 3 st. Ur lagtexten kan man utläsa att bestämmelsen är tillämplig såväl vid personskada som vid sakskada och även vid ren förmögenhetsskada. Reglerna ser dock olika ut för personskada å ena sidan och för sakskada samt ren förmögenhetsskada å andra sidan.

Förutom att 6:1 SkL är tillämplig då skadeståndsansvar åläggs enligt skadeståndslagen gäller denna paragraf även när skadeståndsskyldighet föreligger i enlighet med oskrivna rättsgrundsatser såsom vid strikt ansvar till följd av farlig verksamhet. Detsamma gäller när ersättningsskyldighet grundas på föreskrifter i skadeståndsrättslig speciallagstiftning under förutsättning att denna lagstiftning saknar särskilda regler om verkan av medvållande.²⁷

TSL är tillämplig på skador som uppkommer i följd av trafik med motordrivet fordon. Definitioner för motordrivet fordon finner man i 4 § bilregisterkungörelsen. Motorfordon såsom bilar, motorcyklar och mopeder, traktorer, motorredskap och terrängfordon definieras som motordrivna fordon. Den som lider personskada till följd av trafik har rätt till trafikskadeersättning enligt 8 § TSL och denna rätt tillkommer förare, passagerare, fotgängare och cyklister oberoende av omständigheter. Regler om medverkan till trafikskada finns i 12 § TSL. Regeln är tillämplig vid person- och sakskador som uppkommer i följd av trafik.

4.2 Förutsättningar för jämkning

Förutsättningar för jämkning finner man i 6:1 1st. SkL respektive 12 § 1 st. TSL. För att jämkning skall kunna ske krävs att den skadelidande själv uppsåtligt eller genom grov vårdslöshet har medverkat till skadan. Även enkel vårdslöshet kan medföra jämkning för förare av motordrivet fordon när denne gjort sig skyldig till rattfylleri eller grovt rattfylleri. Frågan är varför lagstiftaren väljer att begränsa jämkningsmöjligheter på detta sätt. Varför skall den skadelidande trots sin vårdslösa medverkan tillerkännas full ersättning för den uppkomna skadan? I motiven till SkL förklarades detta med att skadeståndsreglerna borde utformas så att de tillgodosåg socialt motiverade ersättningsbehov och samtidigt ledde till en samhällsekonomiskt

²⁷ Prop. 1975:12 s. 172

rationell fördelning av förlusterna vid en skada. Det påpekades att tillgängliga resurser användes bäst om skaderiskerna spreds och att full ersättning oftast ledde till en acceptabel riskspridning då den i de flesta fall utgick från en ansvarsförsäkring. Man åberopade sociala och humanitära skäl till stöd för begränsning av jämningsmöjligheter då det inte kunde anses rimligt att den skadelidande skulle bli lidande under hela sitt liv av en tillfällig oaktsamhet.²⁸

Under 1990-talet uppkom diskussioner kring frågan om huruvida jämningsmöjligheter vid personskada borde utvidgas. År 1994 ansåg riksdagen att det inte fanns skäl till sådan ändring. Även i prop. 2000/01:68 tar regeringen ställning till samma fråga. Regeringen har dock inte funnit några skäl att föreslå en ändring beträffande förutsättningarna för jämkning.²⁹

4.2.1 Uppsåt

Enligt 6:1 1 st. SkL kan skadeståndet jämkas om den skadelidande själv uppsåtligt har medverkat till skadan. Detsamma gäller beträffande trafikskadeersättningen enligt 12 § 1 st. TSL. Det ligger i sakens natur att fall där det går att visa att en person uppsåtligt medverkar till sin egen skada är ganska sällsynta i praktiken, vilket innebär att jämkning under den här förutsättningen blir aktuell endast i ett fåtal situationer. När sådana fall trots allt inträffar torde skadeståndsskyldigheten ofta falla bort genom att samtycke till skadan varit förhanden.³⁰

Nordenson har en del intressanta ståndpunkter beträffande uppsåt och samtycke. Nedan kommer jag att återge hans synpunkter i den aktuella frågan.

Ponera en situation där det finns ett direkt eller indirekt uppsåt att åstadkomma en viss skada och att samtycke får anses ha förelegat beträffande just den avsedda skadan. En del av de faktiskt inträffade skadorna omfattas dock inte av det direkta eller indirekta uppsåtet utan möjligtvis bara av ett eventuellt uppsåt. I ett sådant fall kan det inte påstås att de verkliga inträffade skadorna har omfattats av samtycke. I det här sammanhanget kan man fundera på förhållandet mellan den straffrättsliga definitionen av uppsåt och det skadeståndsrättsliga begreppet ”uppsåtligt”. Detta problem torde dock inte vara helt klarlagt. Frågan huruvida det eventuella uppsåtet omfattas av termen ”uppsåtligt” i de aktuella bestämmelserna saknar emellertid avgörande betydelse därför att det åtminstone torde få anses grovt vårdslöst att orsaka sig själv en skada med eventuellt uppsåt vilket leder till en jämkning av ersättningen. Ett exempel på de situationer som just har diskuterats är ett fall där en person som försöker begå självmord genom att kasta sig framför en bil men misslyckas i

²⁸ Prop. 1975:12 s. 131

²⁹ Prop. 2000/01:68 s. 42f

³⁰ Prop. 1975:12 s. 173

självordupsåtet och överlever men med svåra skador som följd. Nordenson menar att man inte kan hävda att den skadelidande samtyckt till skadorna av det aktuella slaget då hans samtycke endast omfattade en skada av ett helt annat slag, närmare bestämt dödsfall. Däremot är det rimligt att anse att den skadelidande har handlat med uppsåt, antingen indirekt eller eventuellt, vilket aktualiserar jämningsfrågan.³¹

Som det redan har påpekats är det ytterst sällsynt när någon uppsåtligen medverkar till sin skada. När sådana fall ändå inträffar torde det oftast vara så att den som orsakat skadan inte har varit vårdslös. Rättspraxis rörande jämkning på grund av uppsåtlig medverkan har varit mycket sparsam och angått trafikskadeersättning.

Det finns ett belysande rättsfall på det aktuella området. NJA 1983 s. 522 I och II gällde tillämpning av 12 § TSL i två fall. Det första fallet handlade om en man som under ett akut anfall av epilepsi kastat sig framför en lastbil varvid han skadats allvarligt. Försäkringsbolaget hävdade att den skadelidande handlat uppsåtligen genom att kasta sig framför lastbilen med avsikt att begå självmord medan den skadelidande påstod att han vid tidpunkten för olyckan var förvirrad och inte visste vad han gjorde till följd av ett anfall av sin sjukdom. HD fann att utredningen inte visat underlag för antagande att det rörde sig om något självdestruktivt handlande. Enligt den medicinska expertisen kunde den skadelidandes sjukdom medföra att ett anfall gjorde honom omedveten av sin omgivning på grund av att han befann sig i ett förvirringstillstånd. Detta tillstånd kunde orsaka omotiverade handlingar. Utredningen i målet ansågs visa att den skadelidande befann sig i ett just sådant tillstånd vilket innebar att han inte varit så medveten om sitt handlande som fordrades för att detta skulle kunna anses som en sådan medverkan som avses i 12 § TSL. En jämkning av trafikskadeersättningen kunde följaktligen inte komma i fråga.

Det andra fallet gällde en man som var intagen på ett sinnessjukhus för att behandlas för en svårartad depressiv sjukdom. En dag hade han frigång och bestämde sig för att begå självmord. Han kastade sig framför en lastbil och ådrog sig svåra kroppsskador. Den skadelidande medgav att han gått till olycksplatsen för att beröva sig livet. Vid olyckstillfället kunde hans tillstånd närmast betraktas som jämställt med sinnessjukdom. HD fann att det var utrett att den skadelidande önskat att beröva sig livet och därför kastat sig framför lastbilen. Det ansågs skäligt att den skadelidande skulle tillerkännas ett till två tredjedelar jämkat skadestånd. Att skadestånd ansetts böra utgå har motiverats bl. a. med att den skadelidande handlat under inflytande av ett akut psykiskt abnormtillstånd och att hans situation efter olyckan försämrats i betydande grad från både ekonomisk och social synpunkt.

³¹ Nordenson, Trafikskadeersättning s. 162f

Hellner anser att HD: s bedömning i NJA 1983 s. 522 II är sträng främst med hänsyn till den skadelidandes sinnesbeskaffenhet. Dessutom hänvisar Hellner till den milda bedömningen i NJA 1981 s. 920 där de efterlevande till en bilförare som begick självmord fick ojämkad ersättning.³²

När det gäller trafikskadeersättningen avgörs ett stort antal ärenden som rör denna typ av ersättning av Trafikskadenämnden vars uppgift är att verka för en enhetlig och skäligen skadereglering. Nämnden avger rådgivande yttranden till försäkringsbolag och även till domstolar och andra myndigheter om så begärs. Om den skadelidande är missnöjd med den uppgörelse som försäkringsbolaget erbjuder efter Trafikskadenämndens yttrande är han oförhindrad att föra ärendet till domstol vilket är ganska ovanligt. Den övervägande delen av tvister som rör trafikskadeersättning får alltså sitt slutgiltiga avgörande av Trafikskadenämnden.³³

I RFS 1991:1 fick Trafikskadenämnden ta ställning till frågan om jämkning av trafikskadeersättning. Ärendet gällde en bilförare som körde mot en stillastående järnvägsvagn uppenbarligen i syfte att beröva sig livet varvid han ådrog sig kroppsskador som medförde en kvarstående invaliditet i nivå 25 %. En tid före olyckan var han deprimerad och hade alkoholproblem. Även vid tidpunkten för olyckan var den skadelidande berusad, alkoholkoncentrationen uppgick till 1,87 promille. Efter den aktuella händelsen gjorde den skadade tre självmordsförsök. Nämnden ansåg att förutsättningarna för jämkning förelåg på grund av uppsåt och jämkade ersättningen till hälften. Två ledamöter var dock skiljaktiga. En av dem ansåg att det var tveksamt att den skadelidande haft uppsåt men att det var klarlagt att han gjort sig skyldig till rattfylleri och vårdslöshet i trafik (ersättningen skulle likväl jämkas till hälften). I sammanhanget bör det påpekas att den skadade dömdes av tingsrätten för rattfylleri. Den andra ledamoten hänvisade till rådande praxis³⁴ inom det aktuella området och ville jämka trafikskadeersättningen till en tredjedel.

Sammanfattningsvis kan det anföras följande. Det är ytterst ovanligt med fall där domstolen eller Trafikskadenämnden konstaterar att den skadelidande uppsåtligen har medverkat till skadan. När det trots allt inträffar rör det sig om självmordsförsök där den skadelidande medger att han handlat med avsikt att beröva sig livet.

4.2.2 Grov vårdslöshet

Skadeståndet och trafikskadeersättningen kan förutom vid uppsåt också jämkas vid grov vårdslöshet enligt 6:1 1 st. SkL respektive 12 § 1 st. TSL.

³² Hellner, Skadeståndsrätt s. 229

³³ En bra genomgång av Trafikskadenämndens verksamhet finns i SOU 1995:33 s. 180ff

³⁴ Jag har svårt att se vad som menas med rådande praxis i det här sammanhanget. Jag har nämligen inte kunnat hitta något fall där ersättningen jämkades till en tredjedel vid uppsåtlig medverkan.

Lagen ställer således krav på uppsåt eller grov vårdslöshet för att jämkning skall kunna ske. Utgångspunkten är alltså att jämkning på grund av medvållande från den skadelidandes sida skall förekomma i så liten utsträckning som möjligt. Möjligheten att jämka en ersättning för personskada är avhängig av vårdslöshetsbedömningen. Man måste kunna klart skilja mellan enkel och grov vårdslöshet. Vad innebär denna gränsdragning? När kan vårdslösheten anses grov?

Dufwa gör en intressant anmärkning i fråga om grov vårdslöshet i sitt verk ”Flera skadeståndsskyldiga”, nämligen att det länge har funnits en benägenhet i den kontinentala skadeståndsrätten att jämställa grov vårdslöshet med uppsåt. Denna tradition går tillbaka till den justinianska rätten. I den romanska rättsfamiljen finns fortfarande en viss acceptans av assimilation av uppsåt och grov vårdslöshet. Frågan om denna assimilation är emellertid inte så mycket diskuterad i modern nordisk skadeståndsrätt. Dufwa påpekar dock att begreppen grov vårdslöshet och uppsåt kommit att ställas vid sidan av varandra som likvärdiga i olika sammanhang.³⁵

Begreppet grov vårdslöshet förekommer på flera håll i den ersättningsrättsliga lagstiftningen³⁶ och då uppkommer frågan om detta begrepp kan tolkas på samma sätt i hela ersättningsrätten. Enligt Dufwa går det inte att genomföra en sådan förenkling därför att tolkningen av det aktuella begreppet måste ske utifrån det sammanhang där det förekommer. Man måste nämligen ta hänsyn till de olika rättspolitiska utgångspunkterna som förelåg vid utformningen av de olika reglerna. Innebörden av begreppet måste nyanseras beroende på hur lagstiftaren önskar att utforma ersättningskyddet på ett visst område.³⁷

Motiven till medvållandebestämmelsen ger inte så mycket ledning i fråga om gränsdragningen mellan grov och annan vårdslöshet. Föredraganden redogör för den vedertagna uppfattningen om innebörden av grov vårdslöshet. Det krävs nämligen att vårdslösheten skall vara av mycket allvarligt slag för att kunna betecknas som grov. Denna uppfattning ligger också till grund för den aktuella regeln. Det föredragande statsrådet betonar att ”endast när den skadelidandes handling vittnar om en betydande hänsynslöshet eller nonchalans, som medfört en avsevärd risk även för andra än honom själv, eller när han visat uppenbar likgiltighet för sitt eget liv eller hälsa skulle det kunna bli aktuellt att jämka skadeståndet på denna grund”. Enligt föredraganden skulle det uppfattas som stötande att den skadelidande skulle erhålla full ersättning i fall som står på gränsen till uppsåtlig medverkan.³⁸

³⁵ Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga s. 1517f

³⁶ Det bör observeras att det nya förslaget till FAL innefattar en särskild definition av grov vårdslöshet i 4 kap. 9 §. Definitionen innebär att begreppet får en speciell betydelse inom försäkringsrätten. Se Ds 1993:39, s. 244

³⁷ Dufwa, A. a. s. 1522

³⁸ Prop. 1975:12 s. 133

Det kan också påpekas i sammanhanget att skadeståndskommittén föreslog att jämkning skulle kunna ske vid synnerliga skäl, såsom att skadan väsentligen framstår som självförvållad eller att den skadelidande medvetet och utan rimlig anledning har utsatt sig för risk att skadas. Det föredragande statsrådet tog avstånd från detta förslag delvis på grund av att de avsedda beteendena i en del fall omfattades av begreppen uppsåtlig eller grovt vårdslös medverkan samt delvis på grund av att införandet av jämningsmöjligheten vid synnerliga skäl skulle medföra en viss rättsosäkerhet och försvåra rättstillämpningen.³⁹

I den speciella motiveringen understryks vikten av att begreppet grov vårdslöshet bör ges en mycket restriktiv tillämpning. Detta skulle nämligen stå i överensstämmelse med domstolarnas inställning i andra liknande sammanhang, bl. a. vid tillämpning av 25 § FAL.⁴⁰

Propositionen hänvisar alltså till rättspraxis beträffande 25 § FAL, där uppsåt eller grov vårdslöshet ger försäkringsgivaren regressrätt mot den ansvarige enligt skadestandsreglerna. Detta gäller dock bara vid skadeförsäkring. Huvudregeln vid personförsäkring är att försäkringsgivaren saknar regressrätt. Vid liv-, olycksfalls och sjukförsäkring får man ett på förhand bestämt belopp. En sådan försäkringstyp kallas summaförsäkring. Den utbetalda försäkringsersättningen motsvarar i ett sådant fall inte verkliga förluster och följaktligen kan försäkringsbolaget inte kräva beloppet tillbaka av den skadeståndsskyldige. Däremot har bolaget regressrätt om ersättningen skall täcka de verkliga förlusterna, t ex utgifterna för sjukvårdskostnader.⁴¹

Den ovan beskrivna situationen är inte alldeles densamma som vid tillämpning av medvållande bestämmelsen i 6:1 SkL. Vid tillämpning av FAL:s regel om regressrätt är det fråga om ersättningskrav mot den vårdslöse och inte om jämkning av hans ersättningsanspråk vilket kan påverka tolkning av begreppet grov vårdslöshet. Rättspraxis rörande 25 § FAL visar att domstolarnas bedömning av skadevållaren har varit mild. Regressrätt på grund av grov vårdslöshet har medgivits endast undantagsvis när det har varit fråga om ett mycket graverande förhållande från skadevållarens sida. Ett exempel är FFR 1943 s. 27 där det ansågs vara grovt vårdslöst att köra genom fällda bommar framför en broöppning och fortsätta 20 m framåt ned i öppningen, där bron var uppfälld.⁴² Ett exempel där regresstalan ogillades är NJA 1942 s. 11. Att tina upp ett fruset vattenledningsrör med blåslampa i närheten av höskulle ansågs inte som grovt vårdslöst.

Begreppet grov vårdslöshet träffar man också på i ett annat försäkringsrättsligt sammanhang, nämligen i bestämmelsen om

³⁹ Prop. 1975:12, s. 133

⁴⁰ A. a. s. 173

⁴¹ Bengtsson, Försäkringsrätt s. 103f

⁴² Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 75f

framkallande av försäkringsfall 18 § 2 st FAL. Denna regel har mer likheter med 6:1 SkL då den gäller bortfall av den vårdslöses rätt till försäkringsersättning. Rättspraxis beträffande grov vårdslöshet enligt 18 § FAL är sparsam och gäller i allmänhet egendomsskada. Tolkningen av det aktuella begreppet i detta sammanhang kan ändå vara av visst intresse.⁴³ I NJA 1962 s. 281 ansåg HD att den försäkrade framkallat försäkringsfallet genom grov vårdslöshet. Fallet rörde en man som efter alkoholförtäring släckt en cigarett mot en dörr och lagt sig att sova. Han hade vaknat av att det brann i sängkläderna och försökt att släcka elden med vatten, lagt sängkläderna på golvet, hängt ett draperi framför dörren, öppnat ett fönster och gått ut i flera timmar. Det hade under tiden uppkommit en brand i bostaden. Den försäkrade fick inte någon ersättning för brandskadan på sin egendom. Enligt HD hade den försäkrade gjort sig skyldig till kvalificerad och upprepad vårdslöshet. I NJA 1965 s. 244 ansågs det däremot inte vara grovt vårdslöst att förvara guldsmycken i en resväska sänd som inskrivet resgodis istället för i ett handbagage. Begreppet grov vårdslöshet tolkas alltså mycket restriktivt även i försäkringsrättsliga sammanhang. Vårdslösheten skall vara av mycket allvarligt slag för att kunna betecknas som grov.

Även i propositionen till TSL anmärks att vårdslösheten måste vara av mycket allvarlig art för att kunna betecknas som grov. Som typfall anges situationer där den skadelidande har gjort sig skyldig till en allvarlig överträdelse av trafikreglerna och därvid har visat uppenbar hänsynslöshet och likgiltighet för andra trafikanters säkerhet.⁴⁴ I specialmotiveringen påpekas det särskilt att underlåtenhet att använda bilbälte eller skyddshjälm aldrig bör kunna föranleda jämkning av trafikskadeersättningen för personskada. Detsamma gäller vid underlåtenhet att använda personlig skyddsutrustning av annat slag.⁴⁵

Enligt Nordenson hör det till undantagen att jämkning av trafikskadeersättningen sker på grund av grov vårdslöshet från den skadades sida. En jämkning av ersättningen till en förare av motordrivet fordon torde dock bli aktuell när denne har gjort sig skyldig till en särskilt allvarlig oaktsamhet vid fordonets förande, t ex omkörning på smal väg i skymd kurva eller på backkrön med skymd sikt.⁴⁶

Två trafikfall där vårdslösheten bedömdes vara grov är RFS 1989:1 och FFR 1980 s. 135. I det förstnämnda fallet var det fråga om en omkörning i hög hastighet och med mycket tät mötande trafik på höger sida av tre bilar. Det andra fallet rörde en alkoholpåverkad förare som har kört mot rött ljus vid övergångsställe där en fotgängare befunnit sig.

Såsom Bengtsson påpekar i sin bok "Om jämkning av skadestånd" har man i doktrinen försökt att precisera innebörden av begreppet grov vårdslöshet på

⁴³ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 76

⁴⁴ Prop. 1975/76:15 s. 69

⁴⁵ A. a. s. 116

⁴⁶ Nordenson, Trafikskadeersättning s. 165

olika sätt inom civilrätten, bl. a. har det sagts att grov vårdslöshet är en sådan vårdslöshet som väcker misstankar om uppsåt utan att det kan bevisas eller att det rör sig om ett åsidosättande av den grad av oaktsamhet som till och med vårdslösa personer vanligtvis iakttar. Det är också vanligt att definiera grov vårdslöshet som en särskilt markant avvikelse från normal oaktsamhet. Bedömningen av vårdslöshetsgraden kan även påverkas av att risken för skada varit särskilt stor och att det rört sig om stora värden.⁴⁷

Enligt Bengtsson kan man inte utan vidare jämställa grov vårdslöshet i allmänhet och i medvållandefallen. En del omständigheter som anses kunna kvalificera vårdslösheten som grov i vissa situationer får en särskild prägel när vårdslösheten riktas mot den skadelidande själv. Det påpekas att det inte finns någon anledning att ställa högre aktsamhetskrav på den skadelidande än på skadevällaren utan snarare tvärtom. Enligt Bengtsson torde grov vårdslöshet alltid innebära en viss subjektiv skuld hos den skadelidande. Det kan inte vara fråga om en rent objektiv bedömning. Barn under 15 år kan nästan aldrig anses vara grovt vårdslösa. När det gäller psykiskt störda torde bedömningen variera beroende på sjukdomen. Bengtsson hävdar att när det är fråga om gradering av vårdslösheten finns det helt andra möjligheter att ta hänsyn till subjektiva förhållanden på den skadelidandes sida, t ex hög ålder, bristande erfarenhet och fysisk svaghet, än när det gäller bedömning om medvållande alls har ägt rum.⁴⁸

Även om allmänna uttalanden om det aktuella begreppets innebörd ger en viss ledning torde omständigheterna i den enskilda skadesituationen spela avgörande roll vid vårdslöshetsbedömningen. Vidare torde endast medveten oaktsamhet beaktas dvs. den skadade måste antas ha insett att hans handlingssätt medfört vissa risker. Det måste röra sig om särskilt graverande vårdslöshet. När den skadelidande har gjort sig skyldig till betydande nonchalans som medfört stora risker även för andra människor kan hans vårdslöshet betecknas som grov. Det sagda kan illustreras med följande exempel. Den skadelidande och den skadeståndsskyldige har ägnat sig åt farliga lekar t ex att de på skämt skjutit mot varandra med farliga vapen eller fäktat utan erforderligt skydd. När det inte är fråga om ett handlande som medfört uppenbara risker för andra människor är det sannolikt utpräglad nonchalans med den egna säkerheten som får anses vara grovt vårdslös. Ett exempel är att den skadelidande för att visa sin tapperhet promenerar på järnvägen när ett tåg närmar sig med avsikt att hoppa undan i sista stund. I en sådan situation finns det skäl för jämkning även om också lokföraren varit oaktsam. Det är också möjligt att anse vårdslösheten som grov när den skadelidande balanserar på ett bräckligt balkongräcke som går sönder vilket medför att han faller ned och skadar sig. Det är knappast troligt att den skadelidande med framgång kan kräva full ersättning av fastighetsägaren. Mycket dumdristiga och helt meningslösa handlingar kan alltså betecknas

⁴⁷ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 76f

⁴⁸ Bengtsson, A. a. s. 80

som grovt vårdslösa.⁴⁹ Misshandel vid slagsmål som den skadelidande själv startat torde i de allra flesta fall bedömas som grovt medvållande. Ett annat exempel där medvållandet kan betraktas som grovt är när den skadelidande medvetet underlåter att vidta en ofarlig operation som skulle återställa hans arbetsförmåga. I vissa fall kan allvarlig vårdslöshet under alkoholpåverkan bedömas som grov i vart fall om den medfört fara för andra t ex om en berusad person lägger sig på vägen. När man genomför gradering av vårdslöshet bör man ta hänsyn till de krav som ställs på motsidan. Handlandet från den skadelidandes sida kan bedömas som mer ursäktligt med hänsyn till skadevållarens beteende.⁵⁰

Ett intressant rättsfall i detta sammanhang är NJA 1995 s. 661 som handlade om ett rån i guldsmedsbutik. En person A som vid tidpunkten för rånet befann sig inne i butiken lyckades övermannas av rånaren och få tag i hans pistol. A begav sig ut på gatan där han såg rånarens bil. Föraren inne i bilen hade en rånarlufa på sig. A trodde att även föraren var beväpnad och avlossade tre skott varvid föraren skadades. Föraren krävde A på skadestånd. HD ansåg A:s handlande vara uppenbart oförsvarligt och att han därmed var skadeståndsskyldig gentemot föraren. HD fann emellertid att föraren, genom att medverka i ett väpnat rån, gjort sig skyldig till grov vårdslöshet. Skadeståndet jämkades till en tredjedel.

När det gäller bevisning torde en grundlig utredning beträffande graverande omständigheter på den skadelidandes sida krävas för att vårdslösheten skall anses vara grov.⁵¹

4.2.3 Enkel vårdslöshet vid rattfylleri

I vissa särskilda fall kan även enkel vårdslöshet medföra jämkning vid personskada. SkL 6:1 första stycket, andra meningen och TSL 12 § första stycket, andra meningen föreskriver nämligen att skadestånd respektive trafikskadeersättning till förare som har gjort sig skyldig till brott som avses i 4 § eller 4 a § lagen om straff för vissa trafikbrott (dvs. rattfylleri eller grovt rattfylleri) kan jämkas om föraren därvid genom vårdslöshet har medverkat till skadan.

Det ovan nämnda stadgandet fanns varken med i betänkanden eller i propositionerna till SkL och TSL. Motioner väcktes dock i riksdagen angående jämningsmöjligheter vid trafiknykterhetsbrott. Tillägget om denna jämningsmöjlighet infördes efter förslag från lagutskottet som ansåg att det var viktigt att motverka att alkoholpåverkade personer framförde motorfordon.⁵²

⁴⁹ Bengtsson m fl, Skadestånd s. 223

⁵⁰ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 81f

⁵¹ Bengtsson, A. a. s.83

⁵² Nordenson, Trafikskadeersättning s. 166f

Angående benämningar på trafikonykterhetsbrott bör hållas i minne följande. I något äldre litteratur används beteckningar rattonykterhet som idag motsvaras av rattfylleri samt rattfylleri som numera motsvaras av benämningen grovt rattfylleri. Alla dessa benämningar kan förekomma i den följande framställningen.

För att jämkning på grund av enkel vårdslöshet skall kunna ske krävs det inte att den skadelidande har blivit dömd för något av de aktuella trafikbrotten. Enligt Nordenson kan ett försäkringsbolag påkalla jämkning och självständigt bevisa att den skadelidande var rattfull. Har ett åtal inte väckts eller ett väckt åtal ogillas kan det vara svårt för försäkringsbolaget att uppfylla sin bevisbörda. Möjligheterna att nå framgång är emellertid större om åklagaren har fog för att förvänta sig en fällande dom men ändå underlåter att väcka åtal t ex på grund av den skadelidandes ungdom. Man måste komma ihåg att en dom i brottmålsprocess inte är bindande i en försäkringsrättslig tvist men den har en mycket stark bevisverkan mot den skadade. Det bör påpekas att det är försäkringsbolaget som har bevisbördan för att förutsättningar för jämkning föreligger. Vidare finns det inget krav på att den skadelidande kan dömas till ansvar för brott. En 14-årig som kört moped i berusat tillstånd och skadat sig kan få sin ersättning jämkad trots att han inte är straffmyndig.⁵³

Lagen anger uttryckligen att jämkning vid enkel vårdslöshet i kombination med rattfylleri kan bli aktuell endast för föraren. Detta innebär att t ex en passagerare som har gjort sig skyldig till medhjälp till rattfylleri genom att bjuda på alkohol och därigenom på ett vårdslöst sätt medverkat till olyckan, får ojämkad ersättning. Det sagda gäller bara om vårdslösheten som passageraren gjort sig skyldig till inte kan betraktas som grov. Nordenson ifrågasätter lämpligheten av regelns begränsning till gärningsmannskapet särskilt med hänsyn till rättspolitiska synpunkter bakom bestämmelsen.⁵⁴

Jämkning enligt de aktuella reglerna kan ske om föraren genom vårdslöshet har medverkat till skadan. Detta är en viktig förutsättning och det är följaktligen inte tillräckligt att den skadelidande enbart har gjort sig skyldig till rattfylleri. Det måste också vara fråga om vårdslöshet vilken dock inte behöver vara straffbar såsom vårdslöshet i trafik. Det lär alltså räcka med ringa vårdslöshet som ha förekommit i samband med körningen. Det krävs inte att det finns ett orsakssamband mellan förarens alkoholpåverkan och den vårdslöshet han visat. Bestämmelsen utgår ifrån att ett sådant samband i allmänhet kan antas föreligga och bygger således på ett slags presumtion. Enligt Nordenson är det viktigare med ett tidsmässigt samband mellan brottet och den oaktsamhet som medverkat till skadan. Föraren måste ha gjort sig skyldig till rattfylleri vid själva skadetillfället för att regeln skall vara tillämplig. Detta uttrycks i lagtexten genom att det som en förutsättning

⁵³ Nordenson, Trafikskadeersättning, s 169

⁵⁴ Nordenson, A. a. s. 170

för jämkning anges att föraren ”därvid” genom vårdslöshet har medverkat till skadan.⁵⁵

Enligt Bengtsson torde det tidsmässiga sambandet inte vara uppfyllt när t ex föraren i alkoholpåverkat tillstånd efter olyckan förvärrat sin skada. Lagtexten måste enligt Bengtsson tolkas strikt efter ordalydelsen i det här fallet.⁵⁶

Det måste föreligga bevisad vårdslöshet samt adekvat kausalitet mellan denna vårdslöshet och den skada som föraren drabbats av. Jämningsbestämmelsen är inte tillämplig när det är t ex bristfälligheten på fordonet som orsakat skadan men om bristfälligheten kan tillräknas föraren som vårdslös kan jämkning av ersättningen bli aktuell. Det kan påpekas i sammanhanget att passiv identifikation inte gäller då det krävs att den skadelidande själv har medverkat till skadan för att det skall bli aktuellt med jämkning.⁵⁷

Nedan följer några exempel där man fick ta ställning till frågan huruvida en alkoholpåverkad förare genom vårdslöshet har medverkat till sina skador.

Det första fallet FFR 1980 s. 155 rörde en person som förde bil i berusat tillstånd. I en vägkorsning tappade han kontrollen över bilen och körde på en lyktstolpe varvid han skadades. Försäkringsbolaget hävdade att föraren genom vårdslöshet medverkat till skadan. Förarens förklaring till olyckan var att gasreglaget hakat upp sig och att han inte vågat stänga av motorn då detta kunde leda till att ratten låstes. Enligt föraren skulle det också varit meningslöst att bromsa då bromskraften inte skulle ha räckt till på grund av att motorvarvet oupphörligt ökade. Eftersom det var fråga om ett mycket snabbt händelseförlopp hade föraren inte tid till ingående överväganden. Det har inte ansetts styrkt att föraren fört bilen vårdslöst eller genom vårdslöshet medverkat till sin skada. Någon anledning att ifrågasätta förarens uppgifter om händelseförloppet ansågs inte föreligga. Bolaget förpliktades att utge ojämkad ersättning till föraren.

FFR 1982 s. 9 handlade om en person som i alkoholpåverkat tillstånd förde en till lätt motorcykel omändrad moped. Han började vingla med fordonet i en långsträckt kurva och körde därefter på först en lyktstolpe och sedan ytterligare en varvid han körde omkull och skadades svårt. Det ansågs att han gjort sig skyldig till vårdslöshet och att han därigenom själv vållat sin skada. Ersättningen jämkades till hälften.

NJA 2000 s. 150 vill jag referera mer ingående eftersom det såvitt det framkommit är det senaste avgörandet på det aktuella området och domskälen ganska tydligt visar hur en vårdslöshetsbedömning enligt 12 §

⁵⁵ Nordenson, Trafikskadeersättning s. 171

⁵⁶ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 129

⁵⁷ Nordenson, A. a. s. 173

TSL bör gå till. Situationen i det förevarande fallet var följande. En man körde med sin personbil av vägen och skadades mycket allvarligt. Den medicinska invaliditeten har fastställts till 100 procent. Bilföraren var vid olyckstillfället alkoholpåverkad och senare fälldes han till ansvar för grovt rattfylleri. Vid skaderegleringen gjorde försäkringsbolaget gällande att den skadelidande medverkat till trafikolyckan genom vårdslöshet, varför personskadeersättningen skulle jämkas till hälften. Ersättningsfrågan prövades av Trafikskadenämnden. Nämnden fann att det inte var klart visat att föraren medverkat till sin skada genom vårdslöshet och rekommenderade att inte jämka ersättningen. Försäkringsbolaget accepterade inte Trafikskadenämndens rekommendation. Först konstaterade HD att föraren dömts för grovt rattfylleri. Vidare anmärktes att för jämkning enligt 12 § TSL krävs därutöver att föraren genom vårdslöshet medverkat till personskada. HD påpekade att det ankommer på försäkringsbolaget att visa att det finns förutsättningar för jämkning. Sedan analyserades omständigheterna kring olyckan och orsaken till den. Den skadelidande hade själv inget minne av olyckan eller omständigheterna kring den. Det enda vittnet till händelseförloppet var förarens fyraåriga dotter som i direkt anslutning till olyckan talat om att de väjt för en älg. Vidare konstaterade HD att det är väl känt att alkohol i allmänhet har negativa effekter när det gäller reaktionsförmågan och omdömet. Man kan ofta utgå från att föraren varit vårdslös i fall en bil kör av vägen och föraren är alkoholpåverkad. Det krävs emellertid att det inte föreligger något som tyder på att det finns någon annan förklaring till olyckan. Enligt HD är det möjligt att älgen plötsligt dök upp på vägen på så sätt att förarens agerande inte kunde läggas honom till last som vårdslöshet. Eftersom det fanns en tänkbar förklaring till olyckan som inte förutsatte vårdslöshet från förarens sida kunde det inte anses visat att den skadelidande har medverkat till sin skada genom vårdslöshet. HD dömde ut ojämkad trafikskadeersättning till den skadelidande.

Sammanfattningsvis kan följande konstateras. Att föraren döms till ansvar för rattfylleri inte är tillräckligt i sig för att jämkning skall kunna ske. Det måste dessutom styrkas att vållandet har förekommit i samband med körningen. För att jämkning skall bli aktuell krävs att det saknas en tänkbar förklaring till olyckan som befriar föraren från misstankar om vårdslöshet.

4.3 Jämkningsprinciper

Såsom det framkommit i de föregående avsnitten blir jämkning aktuell endast i sällsynta fall. När det konstateras att det föreligger ett sådant undantagsfall uppkommer frågan om hur denna jämkning skall ske. Vilka omständigheter skall beaktas i sammanhanget? Enligt 6:1 tredje stycket SkL skall jämkning ske efter vad som är skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt. När det gäller 12 § tredje stycket TSL ser regeln något annorlunda ut än motsvarigheten i SkL. TSL stadgar nämligen att jämkning skall ske efter vad som är skäligt med hänsyn till den medverkan som har förekommit på ömse sidor och

omständigheterna i övrigt. Motiven saknar en förklaring till varför bestämmelsen i 6:1 3 st. SkL hänvisar till vållandet på ömse sidor trots att regeln anses vara tillämplig också vid strikt ansvar. Denna skillnad i lydelsen innebär dock inte någon saklig betydelseskilnad. Båda lagrummen skall tillämpas på samma sätt.⁵⁸

I sammanhanget bör det påpekas att de ovan nämnda jämningsprinciperna används både vid personskada och vid sakskada eller ren förmögenhetsskada. Dessa principer måste dock tillämpas olika beroende på skadetyper. När det gäller personskada får man beakta att medvållandet alltid måste vara allvarligt annars skulle det inte vara fråga om jämkning. Samtidigt måste man ha i minnet det faktum att personskadan i de flesta fall drabbar den skadelidande på ett helt annat sätt än en rent ekonomisk förlust.⁵⁹

Det bör också anmärkas att den särskilda bestämmelsen om personskada inte är tillämplig i de situationer då den skadelidande har underlåtit att begränsa den ekonomiska förlust som personskadan medfört. Det kan exempelvis vara frågan om att utan fog underlåta att acceptera ett erbjudande om lämpligt arbete.⁶⁰

Enligt förarbetena skall vid tillämpning av den aktuella regeln hänsyn tas inte enbart till skuldgraden utan också till andra omständigheter. Med andra omständigheter menas framför allt parternas ekonomiska förhållanden. Nedsättningen får inte leda till ett resultat som är obilligt mot den skadelidande. Bestämmelsen är avsedd att tillämpas på följande sätt. Sedan det konstaterats att skadeståndsskyldighet är för handen och att den skadelidande har medverkat till sin skada på sådant sätt att det kan föranleda jämkning bör man ställa frågan om hur långt skuldgraden på ömse sidor och andra omständigheter kring skadefallet motiverar en jämkning. Sedan måste man bedöma frågan om i vad mån den nedsättning som den angivna prövningen leder till kan anses vara oskäligt hårt mot den skadelidande.⁶¹ Nedan kommer de olika jämningsprinciperna att diskuteras mer i detalj.

4.3.1 Skuldgrad

Skuldgraden utgör den viktigaste faktorn vid jämkning av ersättning för personskada. En jämförelse mellan vållandet på ömse sidor kan enklast göras i en situation där grov vårdslöshet föreligger även hos den skadeståndsskyldige vilket är fallet vid slagsmål och andra riskabla aktiviteter. I dylika fall bör skuldgraden spela en väsentlig roll. När det är fråga om ”vanlig” vårdslöshet hos skadegöraren blir bedömningen annorlunda. Den skadeståndsskyldiges oaktsamhet är då av begränsad betydelse medan det viktiga blir hur pass allvarligt den skadades vårdslöshet

⁵⁸ Nordenson, Trafikskadeersättning s. 190

⁵⁹ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 120

⁶⁰ Bengtsson m fl, Skadestånd s. 225

⁶¹ Prop. 1975:12 s. 173f

har varit. Uppmärksamheten skall således riktas mot den skadelidandes handlande. Man skall bedöma huruvida den skadelidande har uppträtt på sådant sätt att han rimligtvis till någon del bör bära risken för sin skada. Emellertid är det svårt att gradera grov vårdslöshet utom kanske när vållandet synes ligga mycket nära uppsåtligt handlande t ex när självmordsförsök kan misstänkas men inte bevisas. Om det är fråga om enkel vårdslöshet på den ansvariges sida är det troligt att det grova vållandet på den skadelidandes sida leder till hälftenjämkning.⁶²

Vad beträffar ersättningen enligt 12 § TSL blir det aktuellt med en jämförelse med situationer där skadeståndsskyldighet för personskada vilar på objektiv grund.⁶³

4.3.2 Bedömning vid strikt ansvar

När skadeståndsskyldighet föreligger på grund av strikt ansvar blir det omöjligt att göra någon egentlig jämförelse mellan vållandet på ömse sidor. Enligt förarbetena bör bedömningen i ett sådant fall inriktas på graden av vållande på den skadades sida och i vilken mån parterna har påverkat skadans omfattning.⁶⁴

Enligt Bengtsson skall man göra en mera fri skälighetsbedömning som går ut på att fastställa hur stor del av skadan som den skadelidande rimligtvis bör få ersatt. Ersättningen reduceras alltså i förhållande till hur stor den skadades skuld är. Den skadelidandes handlande blir avgörande för bedömningen av jämningsfrågan.⁶⁵ Som det har påpekats tidigare är det inte så enkelt att skilja mellan olika grader av grov vårdslöshet. Enligt Bengtsson borde man vid varje typ av strikt ansvar kunna bestämma en normal jämningsgrad som man skulle utgå ifrån vid den fortsatta bedömningen. Vid trafikskador föreslår Bengtsson att utgå ifrån en jämkning till hälften. Vid andra skador kunde ytterliggare jämkning ske i fall den ansvarige saknade försäkringsskydd eller om det var fråga om en mindre farlig verksamhet. Skulle särskilda omständigheter finnas för handen, exempelvis ett sällsynt grovt vållande, kunde den normala jämningsgraden frångås. "Överskjutande" vållande på ansvarssidan skulle kunna medföra en viss höjning av ersättningen till den skadelidande.⁶⁶

Enligt Hellner bör man inte ta hänsyn till förekomsten av strikt ansvar vare sig på den skadelidandes eller på den ersättningskyldiges sida. Det finns dock inget hinder mot att beakta de omständigheter som motiverat strikt ansvar vid fastställandet av en rimlig jämningsgrad.⁶⁷

⁶² Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 122f

⁶³ Nordenson, Trafikskadeersättning s. 190

⁶⁴ Prop. 1975:12 s. 174

⁶⁵ Bengtsson m.fl., Skadestånd s. 226

⁶⁶ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 126f

⁶⁷ Hellner, Medverkan till skada vid strikt ansvar s. 274

4.3.3 Farlighet, orsakssynpunkter och trafiknykterhetsbrott

Förutom skuldgraden kan man också ta hänsyn till andra förhållanden såsom verksamhetens farlighet och orsak till skadan. När man beaktar det förhållandet att verksamheten på den ansvariges sida typiskt sett är farligare än verksamheten på den skadelidandes sida är det fråga om skadeståndsskyldighet som grundas på strikt ansvar.⁶⁸

I vissa fall kan det ligga nära till hands att anse grov vårdslöshet på den skadelidandes sida som den dominerande orsaken till skadan och låta detta påverka jämkningen. Det finns dock en risk med detta eftersom jämkningen kan bli mer långtgående än lagen kräver. Man skall inte låta medvållandet inverka två gånger. Det kan vara svårt att hålla orsaks- och skuldfrågorna isär. Vid personskada bör orsaksresonemanget få betydelse när den skadelidande försummar att begränsa verkningar av en redan uppkommen skada. I ett sådant fall får den skadelidande svara själv för den förlust som uppenbarligen beror på hans underlåtenhet att begränsa skadan.⁶⁹

En annan fråga som uppkommer i sammanhanget är hur jämkningen skall ske när föraren av motordrivet fordon genom vårdslöshet har medverkat till sin skada och samtidigt har begått trafiknykterhetsbrott. Skall trafiknykterhetsbrottet beaktas vid fastställandet av en skälig jämkningsgrad? Frågan har inte berörts i förarbetena. Enligt Nordenson antyder emellertid motivuttalanden om beaktande av andra omständigheter än skuldgraden att det finns en avsikt att utnyttja detta hänsynstagande i den skadelidandes intresse. Nordenson tycker inte att man bör beakta trafiknykterhetsbrott och reducera ersättningen mer än som betingas av den skadelidandes vårdslöshet. Man skall inte utnyttja ersättningsreglerna för att få till stånd en ekonomisk sanktion av renodlat repressiv karaktär då detta skulle strida mot hittills erkända skadeståndsrättsliga grundsatsar.⁷⁰

4.3.4 Ekonomiska förhållanden

När man efter beaktandet av skuldgraden och andra omständigheter kring skadefallet kommit fram till en jämkningsgrad måste man ta ställning till huruvida den aktuella reduceringen kan anses vara oskäligt hård mot den skadelidande. Man skall således ta hänsyn till de ekonomiska förhållandena på ömse sidor. Meningen är att beakta dessa förhållanden endast för att hindra klart oskäliga resultat. I normala fall skall de nämnda faktorerna inte påverka bedömningen.⁷¹

Det sägs i förarbetena att i den utsträckning den skadelidande skyddas av försäkring är nedsättningen av ersättningen inte oskäligt hård mot honom.

⁶⁸ Se resonemangen under 4.3.2

⁶⁹ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 123

⁷⁰ Nordenson, Trafikskadeersättning s. 193f

⁷¹ Bengtsson m fl, Skadestånd s. 227

Enligt Bengtsson syftar detta uttalande sannolikt på sådan summaförsäkring som inte avräknas från skadeståndet.⁷² För att den skadelidandes ekonomi skall kunna påverka skälighetsbedömningen krävs att skadan har sådan omfattning att den tilltänkta jämkningen skulle få allvarliga följder för hans försörjningsmöjligheter och levnadsförhållanden.⁷³ Om den skadelidande har tillräckliga inkomster för att utan större uppoffring kunna klara situationen inom rimlig tid bör det inte vara möjligt att åberopa ekonomi som skäl mot en nedsättning.⁷⁴

Det bör påpekas att enligt förarbetena innebär en möjlighet att jämka ersättningen vid grov vårdslöshet inte att jämkning ovillkorligen måste ske. I varje enskilt fall skall man bedöma huruvida det är skäligt att jämka skadeståndet.⁷⁵ Enligt Bengtsson är det inte uteslutet med fullt skadestånd ifall den ersättningskyldige utan svårigheter kan betala skadeståndet eller när den skadade helt saknar försäkringsskydd. Däremot bör ersättningen reduceras även om den betalas ut av en försäkring om det inte finns några ömmande omständigheter på den skadelidandes sida. Det måste vara fråga om en väldigt sällsynt situation för att man helt skall bortse från det grova medvållandet. Ett sådant speciellt fall föreligger när det är fråga om grov vårdslöshet även på den ansvariges sida t ex vid provocerad misshandel.⁷⁶

Inom försäkringsbranschen har en praxis utbildats som bygger på en tanke att en jämkning inte bör äventyra den sociala tryggheten för den skadelidande och hans familj. Denna praxis bygger på cirkulärreferat nr 2/1980 av Trafikskadenämnden. I detta referat rekommenderar man att tillämpa den s k 90 % -regeln, vilken innebär att den skadelidande skall vara tillförsäkrad sådan inkomstnivå att den verkliga inkomsten tillsammans med trafikskadeersättningen inte kommer att understiga 90 % av inkomstunderlaget såsom oskadad. Om den skadelidande har en årsinkomst som överstiger 7,5 basbelopp skall den överskjutande delen jämkas. Ersättning för vårdkostnader jämkas inte alls. När det gäller ersättning för ideell skada skall den alltid kvotdelsjämkas utan begränsning av sociala skäl.⁷⁷

Den ovan redovisade 90 % -regeln framstår som väldigt generös mot den skadelidande. Såsom Bengtsson påpekar har dock denna regel inte tillämpats i domstolarnas praxis. Det är tveksamt att en sådan speciell princip bör godtas utan annat stöd än riktlinjer för försäkringsbolagens verksamhet när det gäller skadereglering.⁷⁸ I SOU 1995:33 ger kommittén uttryck för liknande tankar, nämligen att en försäkringstekniskt präglad praxis inte utan vidare kan läggas till grund för en rättstillämpning vid domstolarna.

⁷² Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 124

⁷³ Prop. 1975:12 s. 174

⁷⁴ Bengtsson m fl, Skadestånd s. 228

⁷⁵ Prop. 1975:12 s. 133

⁷⁶ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 125

⁷⁷ Boëthius, Jämkning av skadestånd s. 59

⁷⁸ Bengtsson A. a. s. 125

Kommittén anser det också vara tveksamt att försäkringsbolagen skall upprätthålla sin praxis med tanke på nedskärningar i de allmänna socialförsäkringarna som har skett på senare år.⁷⁹ Kommittén föreslår därför att lagtexten bör ändras så att den uttryckligen anger att den skadelidandes behov av skadestånd skall beaktas vid jämkningen. Avsikten är att markera att skadestånd vid personskada för kostnader och inkomstförlust inte bör jämkas när denna ersättning är av väsentlig betydelse för den skadades framtida vård och försörjning. Endast ersättning för ideell skada skall kunna jämkas i ett sådant fall.⁸⁰ Regeringen avstyrkte dock kommitténs förslag på grund av att den rekommenderade ändringen inte framstod som tillräckligt motiverad. Enligt regeringens mening finns det knappast stöd för att tillämpningen av nuvarande regler skulle leda till oskäliga resultat. Regeringen befarar också att den föreslagna lagändringen skulle ge den skadades behov en alltför stor vikt bland de förhållanden som beaktas vid en jämkning av skadestånd.⁸¹

I 1975 års förarbeten framhålls att hänsyn till den skadelidande inte får drivas så långt att resultatet skulle bli obilligt mot den ansvarige. Detta kan dock aldrig vara fallet om ansvarsförsäkring täcker skadeståndet eller den ansvarige är att betrakta som självförsäkrare.⁸² Nordenson påpekar också beträffande trafikskadeersättningen att det aldrig blir frågan om att beakta den ansvariges (trafikförsäkringens) ekonomiska förhållanden. Däremot skall man alltid beakta den skadelidandes ekonomi så att jämkningen inte skall drabba honom oskäligt hårt.⁸³

Det bör anmärkas i sammanhanget att man inte kan anse skadevållarens goda ekonomi vara ett självständigt skäl för att döma ut fullt skadestånd när det föreligger omständigheter som motiverar en nedsättning. Skadevållarens ekonomiska förhållanden får betydelse endast när den skadade åberopar att jämkningen är oskäligt hård mot honom.⁸⁴

4.4 Den vanligaste jämkningsgraden

Hittills har jag diskuterat ett stort antal frågor som rör medvållandeproblematiken såsom tillämpningsområdet för medvållanderegler, förutsättningar för jämkning samt jämkningsprinciper. Framställningen skulle dock inte vara fullständig utan ett försök att definiera den vanligaste nedsättningsgraden i rättstillämpningen.

Inledningsvis måste det konstateras att den nuvarande medvållanderegleringen har bidragit till en avsevärd förenkling inom

⁷⁹ SOU 1995:33 s. 408f

⁸⁰ SOU 1995:33 s. 446

⁸¹ Prop. 2000/01:68 s. 44

⁸² Prop. 1975:12 s. 174

⁸³ Nordenson, Trafikskadeersättning s. 190f

⁸⁴ Bengtsson m fl, Skadestånd s. 228

skaderegleringen av personskador. Innan 1975 var jämkningstvister på grund av den skadelidandes medvållande vanligt förekommande. Sådana tvister är synnerligen sällsynta numera.⁸⁵

Det kan vara av intresse att här återge riktlinjer för jämkningsgrad som anges i en inom försäkringsbranschen utarbetad promemoria om jämkning av ersättning för personskada vid trafikolycka. I denna promemoria anmärks att huvudregel vid uppsåtlig medverkan bör vara att någon ersättning inte skall betalas ut. Viss ersättning bör emellertid utgå om det är starkt motiverad av sociala skäl. I ett sådant fall skall ersättningen jämkas till 1/3 eller 1/2 beroende på omständigheterna. Trots uppsåtlig medverkan är det tänkbart med ojämkad ersättning om skadan framkallats genom psykisk abnormitet. När det gäller den grovt vårdslösa medverkan skall ersättningen jämkas till 1/3 eller 1/2 beroende på svårighetsgraden av det grova vållandet. Jämkning till noll är dock möjlig om det skulle vara uppenbart stötande för rättskänslan att ersättningen betalas ut. I promemorian diskuteras också fall där en rattfull förare genom vårdslöshet medverkat till sin skada. I dylika fall bör man enligt promemorian beakta både brottets art och vårdslöshetens svårighetsgrad, varvid jämkning sker till 2/3 respektive 1/2 vid normal vårdslöshet och till 1/2 respektive 1/3 vid svår vårdslöshet som inte är grov.⁸⁶ Trafikskadenämnden synes i sin praxis ha följt den nämnda rekommendationen.⁸⁷

Först skall jag analysera jämkningsgrad vid uppsåtlig medverkan. NJA 1983 s. 522 II är mig veterligt, det enda rättsfallet från HD som behandlar jämkningsfrågan i fall där den skadelidande uppsåtligen har medverkat till sin skada.⁸⁸ I fallet var det bevisat att den skadelidande, som led av psykisk sjukdom, haft uppsåt att beröva sig livet. Den skadade har tillerkänts ett till 2/3 jämkat skadestånd avseende ersättning för sveda och värk samt lyte och men. HD tog hänsyn till att valet av självmordssätt inte föregåtts av andra överväganden än rena ändamålssynpunkter. Bengtsson tolkar detta uttalande som en syftning på att den skadelidande inte valt trafikskada som det säkraste sättet att ge sina efterlevande ersättning.⁸⁹ Dessutom framhöll HD den skadelidandes svåra sociala och ekonomiska situation efter skadefallet. Man kan fråga sig om det var skäligt att över huvud taget jämka ersättning i ett fall där det var fråga om medverkan av en psykiskt abnorm person. Ett annat fall där den skadelidande ansågs ha uppsåtligen medverkat till sin skada är RFS 1991:1. Fallet rörde en förare som efter alkoholförtäring kört på en järnvägsvagn i syfte att beröva sig livet. Föraren befann sig i en psykiskt pressad situation vid tidpunkten för olyckan men det var dock inte fråga om psykisk abnormitet. Trafikskadenämnden rekommenderade att jämka ersättningen till hälften. Avgörandet stämmer väl med de riktlinjer i försäkringsbranschens promemoria som redovisades ovan. Det är

⁸⁵ SOU 1995:33 s. 406

⁸⁶ Försäkringstidningen 12/78 s. 21

⁸⁷ SOU 1995:33 s. 172f

⁸⁸ För sakomständigheterna i NJA 1983 s. 522 II se avsnitt 4.2.1

⁸⁹ Bengtsson, Svensk rättspraxis Skadestånd utom kontraktsförhållanden 1980-1984 s. 670

naturligtvis mycket svårt att dra några slutsatser angående den vanligaste jämningsgraden när det är fråga om så få avgöranden som kan utgöra underlag för bedömningen. Det kan dock konstateras att det är ytterst sällsynt med fall av uppsåtlig medverkan. När dessa trots allt inträffar blir bedömningen präglad av de speciella omständigheterna i det aktuella fallet. Enligt min mening kan man dock mot bakgrund av de ovan redovisade fallen dra följande slutsatser. Är det fråga om en psykiskt sjuk person blir bedömningen särskilt mild och ersättningen jämkas endast till 2/3. Även fullt skadestånd kan utgå om den skadelidande inte anses vara medveten om sitt handlande.⁹⁰ Lider den skadade inte av någon psykisk sjukdom blir bedömningen strängare och han får räkna med att hans ersättning jämkas minst till hälften.

Nu går jag över till fall av grovt medvållande. Här finns fler avgöranden att analysera men praxis får ändå anses som ganska sparsam. Först skall jag behandla tre fall av nödvärnsexcess. Som bekant finns vissa handlingar som medför ansvarsfrihet såsom i fall av nödvärn och nödhandlingar. Vid straffrihet på grund av nödvärn faller skadeståndsskyldigheten också bort. Överskrider man gränsen för tillåtet nödvärn, s k nödvärnsexcess, kan den handlande ändå gå fri från ansvar om han svårligen kunnat besinna sig. Det synes vara möjligt att döma ut skadestånd vid nödvärnsexcess.⁹¹ RH 129:84 gällde en man F som uppträtt störande nattetid utanför Å:s hus, yttrat sig grovt kränkande mot Å:s sambo och sedan angripit Å. F som har blivit misshandlad av Å, krävde skadestånd för sin personskada. Å ansågs ha handlat i nödvärn men brukat större våld än nöden krävde. Å ansågs därför vara skyldig att utge skadestånd till F. På grund av F:s grova medvållande jämkades ersättningen till 2/3. I ett annat hovrättsfall RH 1998:14 var det också fråga om skadestånd för personskada som uppstått till följd av misshandel. En man J ansågs ha handlat i nödvärn då han slog ett ölglas i huvudet på den skadelidande. J befriades från straffansvar på grund av nödvärnsexcess men ansågs vara skadeståndsskyldig. Med hänsyn till det grova medvållandet jämkades ersättningen till hälften. NJA 1995 s. 661 handlade om ett väpnat rån mot en butik där vännen till butiksägaren skjutit och skadat en av rånarna. Att skjuta tre pistolskott ansågs som uppenbart oförsvarligt och personen ifråga gick inte fri från ansvar på grund av nödvärnsexcess. När det gäller skadestånd ansåg HD att rånaren i sådan mån ha medverkat genom grov vårdslöshet till sin skada att hans ersättning skulle jämkas till 1/3. I RFS 1997:4 rörde det sig om en skadelidande som dömts för vållande till annans död, grov vårdslöshet i trafik samt grovt rattfylleri. Den skadade yrkade endast ersättning för ideell skada. Mot bakgrund av den mycket allvarliga trafikbrottsligheten och den uppenbara likgiltighet som den skadade visat för andras liv och säkerhet ansåg Trafikskadenämnden att det skulle framstå som stötande att betala ut ideell ersättning. Nämnden kom alltså fram till att ersättningen skulle jämkas till noll.

⁹⁰ Jfr NJA 1983 s. 522 I som behandlades i avsnitt 4.2.1

⁹¹ Se Hellner, Skadeståndsrätt s. 114ff

Även här är det svårt att dra några slutsatser kring jämningsgraden. Undersökningen visar att det inte går att fastställa den vanligaste jämningsgraden som används i praxis när det gäller den skadelidandes medverkan genom grov vårdslöshet. Mot bakgrund av de behandlade fallen kan man konstatera följande. Ju allvarigare brottslighet den skadelidande gör sig skyldig till desto mindre ersättning får han. Den skadelidande som begår mycket grova brott kan gå miste om hela ersättningen, åtminstone när det gäller ideell skada.

Det återstår att beröra fall där den skadelidande gjort sig skyldig till trafiknykterhetsbrott och därvid genom enkel vårdslöshet medverkat till sin personskada. Det har visat sig svårt att hitta några avgöranden rörande dylika medverkansfall. RFS 1982 s. 9 är dock ett exempel på den aktuella problematiken. En alkoholpåverkad motorcykelförare körde på två lyktstolpar, han dömdes senare för rattfylleri. Det ansågs att han genom vårdslöshet hade medverkat till sin skada och hälftenjämkad ersättning utdömdes. På grundval av ett avgörande är det omöjligt att dra några slutsatser. Det förefaller som att nästan alla fall som rör medvållande i trafiksammanhang regleras av försäkringsbolag. Trafikförsäkringsbolagen tillämpar vissa schabloner som innebär att jämkningen blir kraftigare vid allvarliga trafiknykterhetsbrott även då själva vållandet är att betrakta som mindre allvarligt.⁹²

De redovisade fallen visar att jämkningen sker till en viss kvotdel av det belopp som annars skulle ha utdömts. Man påpekar dock i litteraturen att skadans omfattning bör observeras vid jämkningen av skadeståndet. En kraftig jämkning kan framstå som oskälig om skadan är mycket allvarlig fast den skulle ha varit rimlig vid en mindre skada. Det är alltså inte uteslutet att jämka ersättningen till ett visst belopp istället för en viss kvotdel.⁹³

⁹² Kommentar till 12 § TSL i Karnov

⁹³ Bengtsson m fl, Skadestånd s. 229f

5 Jämkningsregeln i 6:2 SkL

Som tidigare påpekats i denna uppsats är huvudregeln i den svenska skadeståndsrätten att skadevällaren skall betala full ersättning för den skada som han orsakat. Det finns dock en rad undantag från den här regeln. Skadeståndet kan jämkas både på grund av vissa förhållanden på den skadelidandes sida, dvs. vid fall av medvållande, och på grund av skadevällarens förutsättningar, nämligen när skadeståndet åvilar speciella kategorier såsom arbetstagare, barn, psykiskt störda personer samt när skadeståndet är oskäligt betungande. Det här kapitlet kommer att behandla fall av det sistnämnda slaget. Jämkning av oskäligt betungande skadestånd regleras i 6:2 SkL som stadgar att om skyldigheten att utge skadestånd är oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden kan skadeståndet jämkas efter vad som är skäligt. Vid jämkningsen skall även den skadelidandes behov av skadeståndet och övriga omständigheter beaktas. Regeln som infördes 1975 är avsedd att tillämpas undantagsvis.

I det här sammanhanget kan man fråga sig varför man väljer att ta ett avsteg från huvudprincipen om full kompensation för den uppkomna skadan. Det framhålls i förarbetena att en undantagslös tillämpning av huvudprincipen kan leda till den skadeståndsskyldiges ekonomiska ruin. Det påpekas också att skaderiskerna ökar i vårt samhälle och därmed även riskerna för att även ringa oaktsamhet kan medföra så stora skador att deras ersättande blir förödande för den ansvariges ekonomi. Obilliga från ekonomiska och sociala synpunkter resultat bör undvikas. Dessutom anmärks det att en undantagsregel som motiveras av billighetsskäl stämmer väl med den allmänna tendensen i civillagstiftningen i övrigt.⁹⁴

Bestämmelsen i 6:2 SkL brukar benämnas som den allmänna jämkningsregeln. Dufwa kritiserar dock en sådan beteckning som han anser inte är riktigt träffande. Regeln är inte allmän i den meningen att den alltid kan användas när omständigheter allmänt sett talar för nedsättning av skadestånd. Dufwa påpekar att regeln endast kan tillämpas när en grundläggande förutsättning är uppfylld, nämligen när skadeståndet kan anses oskäligt betungande med hänsyn till skadevällarens ekonomi. Eftersom bestämmelsen inriktas på parternas ekonomiska förhållanden benämner Dufwa det aktuella stadgandet som den ekonomiska jämkningsregeln.⁹⁵ I den här uppsatsen kommer jag dock att begagna den traditionella beteckningen, nämligen den allmänna jämkningsregeln.

⁹⁴ Prop. 1975:12 s. 137

⁹⁵ Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga s. 1469f

5.1 Tillämpningsområde för den allmänna jämningsregeln

Jämningsregeln i 6:2 SkL har en generell tillämpning. Bestämmelsen kan alltså tillämpas vid alla typer av skador, nämligen såväl vid person- och saksador som vid rena förmögenhetsskador. Regeln är tillämplig både vid ekonomiska och ideella skador. Det är möjligt att åberopa den aktuella bestämmelsen inte bara vid ansvar enligt SkL utan också vid ansvar på grund av speciallagstiftning och även vid ansvar enligt kontraktsrättsliga regler. Regeln får inte tillämpas i strid med uttryckliga bestämmelser om skadeståndsansvarets omfattning. När det gäller skadeståndsskyldighet som grundas på strikt ansvar torde det normalt inte finnas något utrymme för en tillämpning av den allmänna jämningsregeln. Det är svårt att förena en jämkning av billighetsskäl med tankegångarna bakom regler om strikt ansvar. Det är emellertid inte helt uteslutet att i vissa fall jämka skadestånd som grundas på strikt ansvar i enlighet med 6:2 SkL. Frågan överlämnas till rättspraxis.⁹⁶

Bengtsson anmärker att 6:2 SkL inte är tillämplig när skadevällaren är skyldig att ersätta skadan enligt en regel som bygger på en internationell konvention. Den allmänna jämningsregeln kan åberopas endast undantagsvis när det gäller skadeståndsskyldighet som vilar på strikt ansvar. Ett tänkbart exempel på sådana undantagsfall är hundägarens ansvar där jämkning torde vara möjlig.⁹⁷ Enligt Hellner borde jämkning kunna ske på liberalare villkor om man skulle kunna ta hänsyn till analogin till de speciella skyddsregler som inte är tillämpliga på det aktuella ansvaret av något rättstekniskt skäl. Som exempel på sådana skyddsregler anför Hellner 2:2 SkL som inte är tillämplig när barn och ungdomar blir skadeståndsskyldiga på grund av strikt ansvar.⁹⁸

5.2 Förutsättningar för jämkning

Den grundläggande förutsättningen för att jämkning enligt 6:2 SkL skall kunna ske är att skadeståndet är alltför betungande för den skadeståndsskyldige. Den ansvariges ekonomi står således i förgrunden och avgör spørsmålet huruvida jämkning alls kan komma i fråga. När man har kommit fram till att fullt skadeståndsansvar skulle vara oskäligt betungande för skadevällarens ekonomi blir nästa steg att bedöma huruvida den skadelidandes behov av skadeståndet utgör hinder för jämkning. Den andra förutsättningen för jämkning är alltså att den skadelidandes behov av ersättning framstår som mindre angeläget. Den tredje förutsättningen är att graden av den ansvariges skuld inte talar mot jämkning.

⁹⁶ Prop. 1975:12 s. 141

⁹⁷ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 284

⁹⁸ Hellner, Anm. av B. Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 154

5.2.1 Den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden

Enligt förarbetena är de ekonomiska förhållandena på den skadeståndsskyldiges sida av avgörande betydelse för jämningsbedömningen. Det måste vara fråga om ett skadestånd som är så betungande att den ansvarige har mycket svårt att klara av att betala full ersättning. Ett skadestånd kan aldrig anses oskäligt betungande för skadevållaren om ansvarsförsäkring täcker skadan. Detsamma gäller när den skadeståndsskyldige är att betrakta som självförsäkrare. Har skadevållaren underlåtit att teckna ansvarsförsäkring trots att han objektivt sett borde ha gjort det bör jämkning inte kunna ske. Till skillnad från företagare anses privatpersoner inte vara skyldiga att teckna en sådan försäkring.⁹⁹

Bevisbördan angående frånvaron av försäkringsskydd ligger på den skadeståndsskyldige. Om frågan är tvistig skall skadevållaren försöka styrka sitt påstående genom partsförhör under sanningsförsäkran och vittnesförhör eller prestera en utredning om att försäkringen har uppsagts. Påstår svaranden att risken är undantagen från försäkringen får han bevisa detta genom att uppvisa handlingar beträffande omfattningen av försäkringen. Ifall skadeståndet överstiger försäkringsbeloppet kan den del av ersättningen som skadevållaren skall betala själv jämkas om alla nödvändiga förutsättningar är uppfyllda.¹⁰⁰

När det framstår som klart att den ansvariges försäkringsförhållanden inte utgör skäl mot jämkning blir det aktuellt att bedöma hans ekonomi i övrigt för att kunna ta ställning till frågan huruvida full skadeståndsskyldighet skulle bli obilligt hård mot honom. Förarbetena innehåller vissa uttalanden om vad som kan anses vara oskäligt betungande för den skadeståndsskyldige. Jämkningsen skall inte ske om skadevållaren kan väntas klara av betalningen utan alltför stora uppoffringar. Enligt förarbetena skulle en riktning för bedömningen kunna vara, om skadeståndet skulle komma att belasta den ansvariges ekonomi i sådan grad att hans standard därigenom skulle komma att avsevärt understiga en genomsnittsfamiljs. Skadeståndet får anses oskäligt betungande om den skadeståndsskyldige för att kunna betala det måste inskränka sin och sina anhörigas livsföring väsentligt mer än vad en genomsnittsfamilj måste göra för att kunna skaffa sig något utöver det vanliga. Det påpekas också att man måste beakta risken att skadevållaren ger upp alla försök att göra rätt för sig om fullt skadestånd utdöms. Vidare anmärks det i motiven att om den skadeståndsskyldige har förmögenhet som räcker till att betala skadeståndet bör jämkning inte kunna komma i fråga. Det finns dock vissa undantag. Ett mindre sparkapital som den ansvarige behöver för sin försörjning vid förestående pensionering får inte tas i anspråk. Den ansvarige skall inte heller tvingas att sälja ett ordinärt egna hem eller en gård som han sedan länge bebott och brukat. Det är emellertid inte oskäligt att den skadeståndsskyldige får avstå från sitt fritidshus. Det

⁹⁹ Prop. 1975:12 s. 175f

¹⁰⁰ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 254

understryks också att enbart det faktum att skadeståndet blir kännbart för den ansvarige inte räcker för en jämkning.¹⁰¹

Enligt Hellner bör de ovan anförda motivuttalandena tilläggas begränsad betydelse, främst med hänsyn till regelns allmänna syfte och mot bakgrund av övriga jämkningsmöjligheter i lagstiftningen. Hellner ogillar de konsekvenser som uppstår när man följer de aktuella motivuttalandena, nämligen att många skadeståndsskyldiga under relativt normala omständigheter skulle tvingas att radikalt försämra sin livsföring utan att det blir aktuellt med jämkning medan de som begår uppsåtliga brott oftast har sådan ekonomi att skadeståndet skulle vara betungande i förarbetenas mening.¹⁰²

Domstolen får ofta, utöver beaktandet av de nuvarande ekonomiska förhållandena, göra en framtidsprognos beträffande den ansvariges ekonomi. Särskilt gäller detta när skadeståndet bestäms som livränta. En stor försiktighet bör dock iakttas när det gäller framtidskalkyler. Det går i regel att förutse att ungdomar slutför sina studier, att en anställds villkor förbättras i enlighet med vanlig befordringsgång och att man pensioneras i normal tid. Några andra framtidsprognoser blir oftast osäkra. I vissa fall kan man beakta utsikter till arv inom en nära framtid, om den skadeståndsskyldige har rätt till laglott.¹⁰³

Bengtsson poängterar särskilt att när det gäller ungdomar får man ta hänsyn till deras väntade inkomstmöjligheter men att det är viktigt att inte ge dem så dåligt start i livet att de mister intresset för att arbeta och öka sina inkomster. När det är fråga om andra personer utan förmögenhet och utsikter till högre inkomst blir ansvaret betungande om skadeståndet inte avser ett tämligen obetydligt belopp. Man måste dessutom ta hänsyn till skadevållarens underhållsskyldighet. Barn bör inte drabbas indirekt på ett oskäligt sätt genom ett ödeläggande skadeståndsansvar som riktas mot den underhållsskyldige.¹⁰⁴

Ett rättsfall som väl belyser det ovananförda är NJA 1987 s. 376, där det var fråga om jämkning enligt 6:2 SkL av skadestånd på grund av uppsåtliga brott av 18-årig gärningsman. Målet rörde visserligen sakskada men HD:s resonemang kring den grundläggande förutsättningen för jämkning enligt nämnda lagrum torde vara av värde även för personskadefall. Rättsfallet gällde ett skadeståndskrav från stiftelsen Hyresbostäder mot 18-åriga Dieter som hade gjort sig skyldig till stöld och skadegörelse. Det sammanlagda skadeståndet uppgick till 32 958 kr jämte ränta. Inledningsvis fastslog HD att jämkning endast kunde ske om det fanns starka skäl att anta att ådömandet av fullt skadestånd skulle på ett avgörande sätt äventyra återanpassning till samhället. Vidare konstaterade HD att stor osäkerhet

¹⁰¹ Prop. 1975:12 s. 176f

¹⁰² Hellner, Skadeståndsrätt s. 436

¹⁰³ Bengtsson m fl, Skadestånd s. 236

¹⁰⁴ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 257

rådde beträffande den skadeståndsskyldiges framtida utbildning och yrkesverksamhet. HD anmärkte att skadevållaren hade planer på att bli snickare och om dessa planer fullföljdes skulle den skadeståndsskyldige få ekonomiska förutsättningar att utan alltför betungande uppföringar betala fullt skadestånd. Med hänsyn till skadeståndets begränsade omfattning kunde en jämkning enligt HD inte komma ifråga. Enligt min mening kan man dra följande slutsats från detta rättsfall. Det blir i princip aldrig aktuellt att jämka ett måttligt skadestånd om det finns någon form av indikation på att den skadeståndsskyldiges ekonomiska situation kommer att förbättras i framtiden även om prognosen är ganska osäker.

Ett annat exempel på hur domstolen bedömer frågan huruvida ett yrkat skadestånd kan anses vara oskäligt betungande för skadevållaren är NJA 1990 s. 196. Målet gällde misshandel (två knytnävsslag i tinningen) på en dansrestaurang som medförde en så allvarlig personskada att skadeståndskravet uppgick till 600 000 kr. Den skadeståndsskyldige begärde jämkning enligt 6:2 SkL på grund av att ojämkat skadestånd med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden skulle bli oskäligt betungande och försvåra hans anpassning i framtiden. Vid tidpunkten för HD:s avgörande var den skadeståndsskyldige studerande och samtidigt drev en rörelse som inte gav någon vinst. HD fann att skyldigheten att utge fullt skadestånd skulle vara oskäligt betungande för skadevållaren bl a med hänsyn till hans studieskulder om 140 000 kr samt ett banklån om 50 000 kr. En jämkning till 200 000 norska kr ansågs vara skälig.

När man skall avgöra huruvida skadeståndet är oskäligt betungande måste man ha klart för sig vilken egendom som den ansvarige får sälja för att infria skadeståndsskulden och vilken egendom som bör skyddas. När det är fråga om egendom med affektionsvärde såsom lantgårdar som skadevållaren länge bebott och brukat och egnahem tyder förarbetena på att sådana värden skall beaktas.¹⁰⁵

Även beträffande släktklenoder och personliga minnessaker torde man kunna göra samma bedömning. När det gäller banktillgodohavanden och värdepapper kan det inte anses som oskäligt att ta dessa i anspråk. Enligt Bengtsson kan det i vissa situationer ändå vara otillräckligt med en sådan betalningsbörda som det redovisats för i detta avsnitt för att jämkning skall kunna ske, nämligen när den skadelidandes intressen är tillräckligt starka. Det bör också observeras att skadeståndet inte kan jämkas på den grund att skadevållaren har sämre ekonomi än den skadelidande.¹⁰⁶

Om det finns flera skadevållare, A och B, kan det tänkas att vid bedömningen av frågan huruvida skadeståndet är oskäligt betungande för A, ta hänsyn till hans regressmöjligheter gentemot den medansvarige B. Om det står klart att B är skadeståndsskyldig och att han har ansvarsförsäkring torde normalt A:s ansvar inte kunna bedömas som oskäligt betungande.

¹⁰⁵ Prop.1975:12 s. 177

¹⁰⁶ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 261f

Situationen blir en annan om B är insolvent eller okänd. A:s dåliga regressutsikter kan alltså inverka på skälighetsbedömningen till hans förmån. Bevisbördan angående B:s skadeståndsskyldighet och hans insolvens ligger på A. Vidare måste A kunna bevisa att det inte finns några ohederliga uppgörelser mellan A och B. Dufwa anser att kraven på A:s bevisning bör vara höga eftersom det kan inte vara rimligt att den skadelidande går miste om en del av skadeståndet om det föreligger tveksamheter i regressfrågan.¹⁰⁷

5.2.2 Den skadelidandes behov

Som det tidigare har antytts består bedömningen enligt 6:2 SkL av två led. Det första ledet går ut på att fastställa huruvida fullt skadestånd blir oskäligt betungande för den ansvarige. Kommer man fram till att så är fallet blir det aktuellt med det andra ledet som består av två prövningar, nämligen den skadelidandes behov och omständigheterna i övrigt. Det här avsnittet skall koncentreras på den skadelidandes intressen.

Enligt förarbetena blir det inte fråga om jämkning om skadeståndet har väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning eller om han annars är i särskilt behov av ersättning. Det påpekas särskilt att det vanligtvis är svårare att bära en personskada än en egendomsskada. I de flesta fall har dock den skadelidande ett grundskydd genom ersättning från sådana försäkringar som avräknas enligt 5:3 SkL och därmed blir behovet av skadeståndet mindre. Hänsyn får även tas till icke avräkningsbar ersättning från personförsäkring.¹⁰⁸

Bengtsson anmärker att den skadelidande ofta får ersättning från den skadeståndsförsäkringen som vanligtvis ingår i hem- och villaförsäkring. Överfallsskydd brukar ingå i en sådan försäkring. Den skadelidandes behov av skadestånd framstår inte som särskilt angeläget om han får kompensation från den nämnda försäkringen. Det är också viktigt att uppmärksamma brottsskadeersättning som staten betalar ut om vållande föreligger på den ansvariges sida och den skadelidande inte kan få ersättning från försäkring. Får den skadade brottsskadeersättning blir han inte lidande på grund av jämkning. Då brottsskadeersättningen inte utgår vid strikt ansvar finns det anledning att befara att den skadelidande skall drabbas vid jämkning.¹⁰⁹

Detsamma gäller vid risktagande av den skadelidande. Brottskadenämnden jämkar ersättningen om den skadelidande genom sitt uppträdande uppsåtligt eller av oaktsamhet ökat skaderisken. Några exempel på detta är RFS Serie B 1991:3 och RFS Serie B 1993:10 som gällde besök på illegal spelklubb samt RFS Serie B 1993:9 där det var fråga om en man som inlåtit sig på narkotikaaffär och därmed ökat risk för att bli utsatt för brott. Är den

¹⁰⁷ Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga s. 1477f

¹⁰⁸ Prop. 1975:12 s. 177

¹⁰⁹ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 265f

skadelidande inte berättigad till brottsskadeersättning eller om denna nedsätts kan detta förhållande utgöra hinder mot jämkning av skadestånd.

Förutom försäkringsförhållanden måste man också beakta den skadelidandes ekonomiska situation i stort. Är den skadelidande förmögen kan man inte åberopa hans intressen som skäl mot jämkning.¹¹⁰ Det sagda innebär att en god ekonomi på den skadelidandes sida inte medför jämkning där den annars skulle vara utesluten. Den skadades dåliga ekonomi kan däremot hindra en jämkning trots att fullt skadestånd framstår som oskäligt betungande för den ansvarige.

Det bör påpekas att man måste beakta om den skadelidande kan rikta krav mot någon annan som också är ansvarig för den uppkomna skadan.¹¹¹ Kan det antas att den andre ansvarige är i stånd att ersätta skadan blir det inte obilligt mot den skadelidande att jämka den medansvariges skadeståndsskyldighet. Den andre skadevållarens skadeståndsansvar och hans betalningsförmåga måste dock vara klart utredda för att jämkning skall kunna ske.¹¹²

5.2.3 Övriga omständigheter

Graden av den ansvariges skuld hör till de övriga omständigheter som beaktas vid jämningsbedömningen. I förarbetena antyds att det är tänkbart att skuldgraden åtminstone i gränsfall kan bli avgörande. Vidare anges att jämningsregeln i allmänhet inte är avsedd att tillämpas i sådana fall där den ansvarige medvetet har tagit en risk. Samtidigt påpekas att jämkning inte behöver vara utesluten ens vid skada som vållats genom uppsåtligt brott om starka skäl, såsom skadevållarens återanpassning i samhället eller att själva skadan inte har orsakats med avsikt, talar för nedsättning av skadeståndet. Dessutom är det tänkbart att jämka ifall den skada som vållats genom uppsåtligt brott vida överstiger vad den ansvarige kunnat räkna med.¹¹³

När det gäller vårdslöshet på den ansvariges sida kan man fråga sig om fall av mera allvarlig oaktsamhet kan betraktas som hinder mot jämkning. När det är fråga om privatpersoner torde enbart klart nonchalanta eller hänsynslösa handlingar räknas till deras nackdel. Man bör vid jämningsbedömningen ta hänsyn till den ansvariges personliga svårigheter att inse skaderisker exempelvis på grund av ungdom eller bristande erfarenhet. Skälighetsbedömningen enligt 6:2 SkL torde vara mer subjektiv än en vanlig vållandebedömning.¹¹⁴

¹¹⁰ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd, s. 267

¹¹¹ Prop. 1975:12 s. 177

¹¹² Bengtsson, A. a. s. 272

¹¹³ Prop. 1975:12 s. 177f

¹¹⁴ Bengtsson, A. a. s. 275

En intressant fråga i sammanhanget är huruvida det förhållandet att någon av skadevållarna medverkat till skadans uppkomst endast i mindre mån kan medföra en jämkning enligt 6:2 SkL. Frågan aktualiserades i NJA 1987 s. 376 som rörde en sakskada. HD har dock inte gjort någon jämförelse mellan brottslingarnas olika handlande. Dufwa tolkar det som att en sådan olikhet inte ansågs väga tillräckligt tungt för att kunna medföra en jämkning. Dufwa påpekar dock att rättsfallet inte innehåller något uttalande om principiellt hinder mot att beakta medverkan i mindre mån såsom grund för jämkning av skadestånd. I det nämnda rättsfallet fick HD också ta ställning till frågan huruvida man bör beakta skadevållarens inställning till ådömandet av fullt skadestånd. Anledningen till det var att skadevållaren uttryckt bitterhet över att han ensam skulle svara för skadan som orsakats av flera personer. HD:s majoritet fäste inte vikt vid hans bitterhet medan minoriteten ansåg att man skulle ta den på allvar. Enligt minoritetens mening fanns det risk för att skadevållaren skulle ge upp sina försök att infria skadeståndsskulden om ojämkat skadestånd skulle utdömas. Ådömandet av ett skadestånd som framstod som oöverkomligt skulle enligt minoriteten skapa hos skadevållaren en misstro mot samhället. Dufwa delar majoritetens uppfattning och påpekar att det är vanskligt att bygga jämningsbedömningen på skadevållarens misstro mot samhället.¹¹⁵

När det gäller jämkning av skadestånd för skador som vållats genom uppsåtligt brott påpekar Bengtsson att preventions- och rättvisesynpunkter kan tala mot jämkning. Det är också troligt att allmänheten reagerar mot nedsättning av skadestånd i situationer av det aktuella slaget men enligt Bengtsson beror detta på överdrivna förhoppningar på exekution hos den ansvarige. Såsom det tidigare har anmärkts anför det föredragande statsrådet återanpassningsmöjligheter som skäl för jämkning. Bengtsson påpekar att i motsats till propositionen, har både skadeståndskommittén och Lagutskottet uttryckt en synpunkt om det meningslösa i att döma en många gånger straffad individ till ett skadestånd som han omöjligen kan betala.¹¹⁶

Kleineman är mycket kritisk till det nyss anförda uttalandet. Han anser att både Lagutskottet och Bengtsson bortser från det faktum att det går att upprätthålla det preventiva syftet även när ett utdömt skadestånd aldrig kan utkrävas från den ansvarige. Kleineman anger dessutom att man inte kan bortse från att den som saknar betalningsförmåga senare i livet kan förbättra sina villkor och inkomster. Vidare anser Kleineman att de straffades skulder inte skall hållas nere med hjälp av den allmänna jämningsregeln. Ett mer enhetligt betraktelsesätt på hur man bör hantera skuldbelastade personer, t ex genom skuldsaneringslagen, är mer lämpligt. Enligt Kleineman är det inte rimligt att den skadelidande skall bära kostnaderna för den brottsliges återanpassningsmöjligheter. Dessutom framförs kritik mot ett argument som ofta åberopas för jämkning, nämligen att den skadeståndsskyldige skulle ge upp sina försök att göra rätt för sig om skadeståndet framstod som

¹¹⁵ Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga s. 1476f

¹¹⁶ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 276f

oöverkomligt. Det görs en jämförelse med andra rättsområden där en begränsad eller obefintlig betalningsförmåga inte anses utgöra hållbart argument för att begränsa ansvar. Det ter sig föga övertygande att åberopa återanpassningsmöjligheter som skäl för att den som begått skattebrott skulle åtnjuta en skattereduktion. Enligt Kleineman finns det en oro bland de dömande organen för ökad skadegörelse om fiktionen att brottslingar skall betala för de skador som de har vållat överges. Det bör finnas en medvetenhet om att det är farligt att sända ut signaler till hänsynslösa personer om att det är nästan riskfritt att skada genom brott om återanpassningsargumentet skall väga tyngre än allmänpreventionen. Det är också viktigt att inse att spørsmålet om hur betungande skadeståndsskulder påverkar den skadeståndsskyldiges beteende borde i lika hög grad som andra gäldenärs beteende vara beroende av hur samhället i allmänhet behandlar de skuldsatta.¹¹⁷

Strömbäck hävdar däremot att det är meningslöst att döma ut stora skadestånd som ändå inte kommer att betalas enbart för att vidmakthålla preventionen. Han anmärker att samhällets ogillande bör uttryckas genom straff och inte genom skadestånd. Strömbäck pläderar för en mer nyanserad tillämpning av jämningsregeln i 6:2 SkL som gör det möjligt att ta ännu mer hänsyn till den skadeståndsskyldiges återanpassning i samhället när straff för brottet förekommit. Vidare påpekar Strömbäck att skadeståndets preventiva funktion har reducerats kraftigt i andra sammanhang. Han anser att även när den skadelidande inte får brottskadeersättning finns det utrymme för att skjuta preventionssynpunkterna mera i bakgrunden för att den ansvarige skall ha rimliga möjligheter till återanpassning.¹¹⁸

Frågan kring vilket av de två förhållandena, prevention eller rehabilitering, som bör få större vikt vid jämningsbedömningen är således mycket omstridd.

Från början var det tänkt att den allmänna jämningsregeln endast undantagsvis skulle tillämpas vid uppsåtliga brott.¹¹⁹ När man undersöker rättspraxis beträffande 6:2 SkL finner man dock ganska snart att den aktuella regeln fått sin huvudsakliga tillämpning just i fall där skadan har vållats genom uppsåtlig brottslig gärning. Undantag har blivit regel.

HD:s praxis angående jämkning vid uppsåtliga brott är ganska omfattande. Den skadeståndsskyldiges rehabiliteringsmöjligheter har oftast varit av avgörande betydelse för jämningsbedömningen. Flera olika faktorer, bl. a. brottets svårighetsgrad, har påverkat nedsättningen.¹²⁰

¹¹⁷ Kleineman, Jämkning av skadestånd vid uppsåtlig brottslig gärning s. 780ff

¹¹⁸ Strömbäck, Jämkning av skadestånd vid uppsåtligt brott s. 455

¹¹⁹ Se Prop. 1975:12 s.140 och 178

¹²⁰ Hellner, Skadeståndsrätt s. 437

Övervägande majoritet av rättsfall rör sakskada eller ren förmögenhetsskada.¹²¹ Skadestånd har jämkats vid så allvarligt brott som mordbrand i NJA 1986 s. 193. Vid mera övervägd systematisk brottslighet, såsom i NJA 1992 s. 660 som rörde ett antal grova stölder, har dock ingen jämkning skett. Att jämka vid personskador som vållats genom uppsåtlig brottslig gärning framstår som mindre vanligt.

Enligt Bengtsson torde vid misshandel som inte är ringa, presumtionen vara att fullt skadestånd skall utgå. Som huvudregel är det uteslutet att nedsätta så pass måttliga skadestånd som omkring ett basbelopp eller lägre. Bara i undantagsfall, då misshandeln varit lindrig, skaderisken inte varit särskilt påtaglig för skadevällaren och när det föreligger starka skäl för att skadegöraren bör ges rimliga möjligheter till återanpassning, torde jämkning av skadestånd kunna komma i fråga.¹²²

Frågan om jämkning av skadestånd vid personskada som vållats genom brott har aktualiserats i ett mindre antal rättsfall.

I RFS 1989:2 s. 111 var det fråga om nedsättning av skadestånd för personskada som orsakats av misshandel i samband med rån. Jämknings ansågs inte kunna komma i fråga på grund av brottets art och det förhållandet att de fyra ansvariga ålagts solidariskt ansvar. Trots att skadeståndet på cirka 100 000 kr ansågs vara oskäligt betungande med hänsyn till de ansvarigas ekonomiska förhållanden och trots att den skadelidande fått ersättning från sin hemförsäkring ådömdes ojämkat skadestånd. I NJA 1990 s. 196¹²³ blev utgången den motsatta. Detta rättsfall utgör mig veterligt det enda exemplet där skadeståndet för personskada som vållats genom uppsåtligt brott jämkats enligt den allmänna jämningsregeln.

Jag skulle också vilja beröra ett fall som gällde skadeståndsskyldighet på grund av grov vårdslöshet som närmade sig en uppsåtlig gärning. NJA 1997 s. 315 handlade om en man som fällts till ansvar för grovt rattfylleri, vållande till kroppsskada, grovt brott, samt obehörigt avvikande från trafikolycksplats, grovt brott. Den skadelidande, som blivit svårt invalidiserad, yrkade 500 000 kr jämte ränta i kränkingsersättning i enlighet med 1:3 SkL. Skadevällaren åberopade 6:2 SkL och anförde att ett alltför högt skadestånd skulle vara oskäligt betungande för honom med hänsyn till hans arbetslöshet och äventyra hans återanpassning till samhället. Skadegöraren gjorde gällande att skadeståndet skulle jämkas till noll. HD fann att omständigheterna vid olyckshändelsen var sådana att de varit ägnade att kränka den skadelidandes människovärde, vilket grundade ersättningsskyldighet enligt 1:3 SkL. Beträffande skadeståndets storlek hänvisade HD till Brottsoffermyndighetens praxis angående ersättning för kränkning vid försök till mord. Ersättningen till den skadelidande i det aktuella fallet sattes dock något lägre än det normala beloppet eftersom

¹²¹ Se NJA 1979 s. 581, NJA 1983 s. 379, NJA 1986 s. 193, NJA 1987 s. 376, NJA 1992 s. 660, NJA 1993 s. 727; RH 1991:2, RH 106:83, RH 144:81; FFR 1978 s. 186

¹²² Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 280

¹²³ Rättsfallet analyseras ingående i avsnitt 5.3

målet inte gällde skadeståndsskyldighet på grund av uppsåtlig gärning. Skadeståndet bestämdes till 90 000 kr. HD valde att inte gå djupt in på frågan beträffande jämningsmöjligheten enligt 6:2 SkL utan endast konstaterade att det inte fanns någon anledning att jämka skadeståndsskyldigheten såsom oskäligt betungande. HD:s kortfattade domskäl i denna del beror förmodligen på att det belopp som fastställdes med hjälp av Brottsoffermyndighetens praxis blev betydligt lägre än det yrkade skadeståndet. Det framstår som rimligt att inte nedsätta så pass måttligt skadestånd som det var frågan om i rättsfallet men det är beklagligt att domskälen blev utformade på ett sådant sätt som gör det omöjligt att avgöra huruvida HD ansåg att skadeståndsskyldigheten om 90 000 kr inte skulle vara oskäligt betungande för skadevållaren att betala eller om jämkningen var utesluten på grund av skadegörarens skuld.

Trots att det är viktigt att ta hänsyn till den skadeståndsskyldiges återanpassningsmöjligheter bör det enligt Bengtsson vara uteslutet med jämkning i två typsituationer, nämligen vid mycket grova brott samt när skadeståndet motsvaras av en vinst som skadevållaren gjort genom brottet. Det förhållandet att skadan varit direkt åsyftad måste väga tungt mot nedsättning av skadestånd. Vidare måste inverkan av brottsskadeersättningen uppmärksammas. Återanpassningsmöjligheter torde vara större om skadevållaren endast riskerar krav från staten som torde ta större hänsyn till hans förhållanden än den skadelidande. Enligt Bengtsson torde allmänheten ha mer förståelse för jämkning om den skadelidande kan få ersättning från annat håll.¹²⁴

Även andra faktorer än skuldgraden kan beaktas vid jämningsbedömningen. Ett exempel på sådana faktorer är det avlägsna orsakssammanhanget mellan den ansvariges handlande och den uppkomna skadan. Det rör sig alltså om skador som uppstått på ett oväntat sätt utan att de anses inadekvata. Den skadelidandes medvållande får dock inte dras in i bedömningen enligt 6:2 SkL.¹²⁵

5.3 Fastställande av skadeståndet

I de föregående avsnitten har jag diskuterat ett antal olika omständigheter som kan påverka bedömningen enligt 6:2 SkL. Utgångspunkten för bedömningen är alltid den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden. Om man kommer fram till att fullt skadestånd skulle vara betungande för den ansvarige blir det nödvändigt att gå vidare och ta ställning till huruvida det finns sådana förhållanden som motiverar ojämkat skadestånd. Det blir således en avvägning mellan skadeståndets betungande konsekvenser för skadevållarens del och en rad andra faktorer såsom främst den skadelidandes behov av ersättning samt den ansvariges skuld. Om man kommer fram till

¹²⁴ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 277ff

¹²⁵ Bengtsson m fl, Skadestånd s. 238

att jämkning bör ske, blir nästa steg att avgöra hur långt skadeståndet skall nedsättas.

Vid fastställande av ett lämpligt belopp skall alla ovan nämnda faktorer beaktas. Domstolen får utgå ifrån vad som utgör en rimlig uppoffring för den ansvarige som fastställs med hjälp av en genomsnittsfamiljs standard. Kraftigare jämkning kan inte komma i fråga även om den skadelidande har god ekonomi eller har försäkringsskydd. Högre ersättning än minimibeloppet kan dock utdömas om den skadelidande är i behov av skadeståndet, om preventionsskäl talar mot nedsättning eller om jämkningspassar illa in i ett ansvarssystem som bygger på speciallagstiftning. Å andra sidan måste man beakta ett eventuellt behov av återanpassning i samhället eller ett svårförutsebart orsakssammanhang. I vissa fall kan en sådan sammanvägning av faktorer leda till ett ojämkat skadestånd trots att det framstår som betungande. Skall man jämka måste man fastställa ett belopp som antingen motsvarar den rimliga uppoffringen eller ligger någonstans mellan den och yrkad ersättning. Att jämka skadeståndet till noll kan sannolikt inte komma i fråga enligt 6:2 SkL. Ett mindre belopp kan aldrig anses vara oskäligt för den skadeståndsskyldige att betala. Bengtsson påpekar att det inte går att närmare precisera den slutliga bedömningen. Resultat som man kommer fram till blir oftast en slags kompromiss som går ut över båda parter. Enligt Bengtsson passar den allmänna jämkningsregeln bäst när den skadelidande inte har ett stort behov av skadestånd. När det gäller olika skadeståndsposter bör man uppmärksamma följande. Skadestånd i form av livränta kan i vissa fall behandlas annorlunda än ett engångsbelopp. Eftersom livränta har stor betydelse för den skadades försörjning är det ett skäl för att i första hand jämka andra poster. Dessutom torde periodiskt utgående belopp vara lättare att betala vilket gör det mindre angeläget att jämka. Man måste emellertid komma ihåg att en fordran på livränta kan vara osäker t ex på grund av eventuell arbetsförmåga på den skadeståndsskyldiges sida eller hans flykt utomlands i syfte att undgå sin skadeståndsskyldighet. Följaktligen kan det finnas skäl att i första hand jämka livränta istället för engångsbelopp. Det är också tänkbart att ta hänsyn till att viss ersättning inte beskattas. När flera personer framställer skadeståndsanspråk måste man bedöma varje persons krav för sig eftersom de enskilda skadelidandes villkor kan vara mycket olika, men frågan om huruvida skadeståndet är betungande bör prövas med avseende på den sammanlagda skadeståndsbördan.¹²⁶

NJA 1990 s. 196¹²⁷ är ett rättsfall som mycket väl belyser domstolens tillvägagångssätt vid fastställande av skadeståndet. HD gick systematiskt igenom de olika stegen i bedömningen enligt 6:2 SkL för att kunna fastställa ett rimligt belopp. Först konstaterade HD att det yrkade skadeståndet om 600 000 kr var oskäligt betungande för skadevållaren att betala. Vidare konstaterade HD att den skadelidandes behov av ersättning inte utgjorde

¹²⁶ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd s. 291ff

¹²⁷ För sakomständigheterna se avsnitt 5.2.1

något hinder mot jämkning eftersom han kunde väntas få brottsskadeersättning som inte understeg det i målet yrkade beloppet. Därefter påpekade HD att som huvudregel borde skadestånd inte jämkas vid våldsbrott av det slag som var aktuellt i rättsfallet, nämligen misshandel. Även när den skadelidande kunde räkna med att få brottsskadeersättning skulle skadestånd normalt inte nedsättas med hänsyn till prevention. Enligt HD fanns det dock flera skäl som talade för jämkning i det aktuella fallet, närmare bestämt fängelsestraffet, vilket verkstälts samt skadan som visserligen inte varit oförutsebar men dock fått betydligt allvarligare följder än vad som brukar vara fallet vid sådan misshandel som det var fråga om i målet. Därutöver framhölls att det yrkade beloppet var ovanligt stort för en personskada. HD menade att det var väsentligt för skadevållarens definitiva återanpassning i samhället att han inte drabbades av en så omfattande skadeståndsskyldighet. HD kom fram till att trots brottets art fanns det övervägande skäl för en nedsättning av skadeståndet. Skadeståndet jämkades till 200 000 norska kronor.

Det redovisade rättsfallet visar vad som är väsentligt vid tolkningen av 6:2 SkL vid personskada som vållats genom uppsåtlig brottslig gärning när en brottsskadeersättning utgår. Brottsens art är av stor betydelse vid jämningsbedömningen. Preventionssynpunkter talar emot en nedsättning av skadestånd i sådan grad att som huvudregel skall inte någon jämkning ske. Strömbäck tolkar rättsfallet så att utrymmet för jämkning vid brottsskada i princip är begränsat till fall där den skadelidande får brottsskadeersättning eller ersättning från hemförsäkring som ger överfallsskydd. Även i sådana fall torde den allmänna jämningsregeln tillämpas restriktivt framför allt med tanke på prevention. Om den skadade saknar försäkringsskydd och inte heller kompenseras genom brottsskadeersättning torde utrymmet för nedsättning av skadestånd vara i stort sätt obefintligt. Det är också inte otänkbart att domstolen med hänsyn till prevention utdömer fullt skadestånd trots att brottsskadeersättning utgår. Att frihetsstraffet har avtjänats och att det yrkade skadeståndet är påfallande stort i jämförelse med det normala vid den aktuella brottstypen talar för jämkning av skadestånd. Därefter kan man ta hänsyn till skadevållarens möjligheter till återanpassning i samhället. Enligt Strömbäck har inte HD öppnat något stort utrymme för jämkning med hänsyn till återanpassning utan sådana synpunkter har blivit en omständighet långt ner på skalan. Strömbäck ställer sig kritiskt till HD:s avgörande på grund av att preventionen ges så pass tungt stöd. Han menar att hänsyn till den brottsliga återanpassningsmöjligheter skall ges avgörande betydelse särskilt när brottsskadeersättning utgår. Strömbäck försvarar detta synsätt med påståendet att vid den skadelidandes kompensation genom brottsskadeersättning kommer det skadestånd som ålagts den skadeståndsskyldige att tillfalla staten i den mån regressrätt föreligger. I ett sådant fall blir det alltså enligt Strömbäck inte längre fråga om en avvägning

mellan den skadelidandes och den skadeståndsskyldiges intressen, som den allmänna jämningsregeln faktiskt bygger på.¹²⁸

Slutligen är det viktigt att observera att den allmänna jämningsregeln kan tillämpas samtidigt med andra särskilda bestämmelser om skälighetsbedömning av skadestånd. När sådana bestämmelser hänvisar till samma billighetssynpunkter som jämningsregeln, t ex 2:2, 2:3 och 4:1 SkL, torde denna knappast ha självständig betydelse. I andra fall kan den skadeståndsskyldige ha intresse att samtidigt åberopa flera regler om nedsättning av skadestånd. Ett tänkbart exempel är när skadevållaren yrkar jämkning på grund av den skadelidandes medvållande och dessutom åberopar den allmänna jämningsregeln. Det finns inget hinder mot att skadeståndet jämkas på båda dessa grunder. Domstolen får i sådana fall pröva i vad mån jämkning påkallas av medvållandebestämmelsen och sedan ta ställning till om ett på detta sätt nedsatt skadestånd kan betraktas som oskäligt betungande för den skadeståndsskyldige. Bestämmelsen i 6:2 SkL skall således tillämpas i sista hand för att hindra ett obilligt resultat.¹²⁹

¹²⁸ Strömbäck, Jämkning av skadestånd vid uppsåtligt brott s. 454f

¹²⁹ Prop. 1975:12 s. 179

6 Analys

I det här kapitlet kommer jag att ge avslutande kommentarer samt presentera egna synpunkter kring jämningsproblematiken. Syftet med den här uppsatsen har varit att undersöka gällande rätt beträffande jämkning av skadestånd respektive trafikskadeersättning både på grund av förhållanden på den skadelidandes sida, dvs. medvållande i enlighet med 6:1 SkL och 12 § TSL samt på grund av skadevållarens ekonomiska förutsättningar enligt 6:2 SkL. Alla de ovannämnda lagrummen kan betecknas som skälighetsregler. Domstolar hänvisas alltså till att göra skälighetsavvägningar med beaktande av en rad olika omständigheter i det enskilda fallet. Frågan är om det är lämpligt att ha så pass vaga lagregler som skadeståndsrättens bestämmelser, vilka föreskriver en jämkning efter vad som är skäligt med hänsyn till omständigheterna kring den aktuella händelsen. Man kan både kritisera och försvara förekomsten av skälighetsbestämmelser.

Det finns en rad uppenbara fördelar med dylika regler såsom möjligheten att undvika stötande och från sociala synpunkter olämpliga resultat och istället åstadkomma så rimliga kompromisslösningar som möjligt. Det blir också enklare att anpassa skadeståndsrätten till nya synsätt och uppfattningar i samhället. En annan fördel är att preventions- och reparationssyften kan beaktas i en konkret situation. Naturligtvis finns det också nackdelar med föga preciserade skälighetsregler. Det största problemet är nog brist på förutsebarhet med avseende på domstolarnas avgöranden. Förutsebarhet är ju en grundförutsättning för rättssäkerhet och därför är den viktig att upprätthålla. Man kan också kritisera skälighetsbestämmelser för att de vållar bekymmer för en domare när det gäller fastställandet av vad som är den korrekta skälighetsbedömningen i det enskilda fallet. Även om den vaga regeln i detalj kommenteras i förarbetena är det oundvikligt att den i någon mån förblir svävande till och med efter det att viss praxis har utbildats på det aktuella området. Varje avgörande präglas i hög grad av de särskilda omständigheterna i det konkreta fallet så att det blir näst intill omöjligt att dra några slutsatser om dess prejudikatvärde.¹³⁰ Syftet med skälighetsregler lär vara att uppnå ett rimligt resultat men det kan alltid diskuteras vad som är skäligt och rättvist i ett visst fall. Enligt min mening bör man i görligaste mån försöka undvika oprecisa lagregler då nackdelar med dylika bestämmelser är många.

När det gäller de i uppsatsen behandlade jämningsreglerna måste jag medge att det framstår som mycket svårt att i lagtexten kunna mera exakt ange vad man skall beakta vid skälighetsbedömningen samt hur en jämkning skall genomföras. Trots allt finns det vissa ramar som man skall hålla sig inom såsom vållande på ömse sidor, vilket framgår av lagtexten i 6:1 SkL,

¹³⁰ Jfr kap. 4.4 om den vanligaste jämningsgraden

samt de omständigheter som anges i förarbetena och i doktrinen, dvs. hur stor del av skadan medvållandet kan anses ha orsakat, farligheten av parternas verksamhet samt deras ekonomiska förhållanden. Vad beträffar den allmänna jämningsregeln kan konstateras att även där måste man se till att alla tre förutsättningar, nämligen att skadeståndet är oskäligt betungande, att skadelidandes behov inte utgör hinder mot nedsättning samt att graden av den ansvariges skuld inte talar mot jämkning, skall vara uppfyllda för att en lindring av skadeståndsskyldigheten skall kunna komma i fråga. Domarens frihet vid tillämpning av 6:1-2 SkL och 12 § TSL är således inte obegränsad. Jag anser att såsom de aktuella skälighetsbestämmelserna är utformade blir det inte frågan om godtycklig rättstillämpning, vilket annars kan vara ett problem vid förekomsten av vaga lagregler.

Nästa fråga som jag skulle vilja diskutera är huruvida det är rimligt att begränsa jämningsmöjligheter när det gäller medvållande till enbart fall av uppsåt och grov vårdslöshet. Som det har påpekats tidigare¹³¹ är en sådan begränsning ovanlig i ett internationellt perspektiv. Den aktuella jämningsmöjligheten är avhängig av vårdslöshetsbedömningen. Man måste således kunna dra gränsen mellan enkel och grov vårdslöshet. En sådan gränsdragning torde emellertid i vissa situationer vara svår att göra, vilket man kunde tycka skulle leda till osäkerhet och försvåra rättstillämpning, men så blev inte fallet. Jämkningsstiver på grund av den skadelidandes medvållande är sällsynta idag¹³², vilket naturligtvis är mycket positivt. Jag hyser sympati för den humanitära tanken bakom begränsningen av jämningsmöjligheter, nämligen att den skadelidande inte bör vara lidande under hela sitt liv på grund av tillfällig oaktsamhet.

Mot bakgrund av de sociala och humanitära skäl som stödjer medvållandebestämmelsen är det svårt att förstå undantaget beträffande enkel vårdslöshet som i kombination med trafiknykterhetsbrott gör det möjligt att jämka. Tilläget om enkel vårdslöshet tillkom i all hast till följd av motioner i riksdagen, vilket kanske förklarar varför det inte blev särskilt väl genomtänkt. Undantaget bygger på preventionstanken¹³³, vilket rimmar illa med den utbredda misstron mot prevention som annars genomsyrar hela 1975 års reform. Någon kraftig jämkning vid trafiknykterhetsbrott sker i stort sett inte till följd av 90 % -regeln. Om undantaget är enbart ägnat till att påverka allmänheten så är det ganska onödigt, eftersom de flesta lekmän anser körning under alkoholpåverkan vara grovt vårdslöst. Enligt min mening torde det passa bättre med hänsyn till grundtankar bakom medvållandebestämmelsen att beakta trafiknykterhetsbrott vid fastställandet av en skälig jämningsgrad såsom en omständighet kring skadefallet än att trafiknykterhetsbrott i kombination med enkel vårdslöshet utgör en självständig grund för jämkning.

¹³¹ Se kap. 2.1.2

¹³² Se kap. 4.4

¹³³ Man ville motverka att berusade personer framförde motorfordon

Det finns dessutom en annan motsägelse när det gäller undantaget om enkel vårdslöshet, nämligen att jämkning vid enkel vårdslöshet i kombination med rattfylleri endast kan bli aktuell för föraren. Om man nu skall ha undantaget så är väl det betänkligt att en passagerare som har gjort sig skyldig till medhjälp till rattfylleri genom att bjuda på alkohol erhåller full ersättning medan förarens trafikskadeersättning jämkas. En sådan inkonsekvens från lagstiftarhåll är mycket överraskande.

En annan anmärkning beträffande medvållandebestämmelsen gäller utformningen av tredje stycket i 6:1 SkL, vilket stadgar att jämkning skall ske efter vad som är skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt. Trots att regeln är avsedd att vara tillämplig även vid strikt ansvar framgår detta ingalunda av lagtexten. Enligt min mening bör man sträva efter att utmönstra dylika oklarheter ur lagtexten eftersom lagen skall vara begriplig även för icke-fackmän. Istället för ”vållande på ömse sidor” kan man hänvisa till ”den medverkan som har förekommit på ömse sidor” i likhet med 12 § TSL.

Nu skulle jag vilja gå över till att diskutera den allmänna jämningsregeln i 6:2 SkL. Den första naturliga frågan i sammanhanget blir huruvida det över huvud taget kan anses rimligt att ha en regel som gör det möjligt att jämka ett skadestånd enbart på grund av den skadeståndsskyldiges dåliga ekonomi. Om man anser att skadeståndets viktigaste funktion är reparation blir det givetvis svårt att acceptera en regel som medger jämkning av oskäligt betungande ansvar. Med tanke på prevention kan det också te sig betänkligt att trots en bevisad vårdslöshet eller t o m uppsåt kan den skadeståndsskyldige få sitt skadeståndsansvar jämkat. Det finns dock godtagbara skäl som motiverar existensen av den allmänna jämningsregeln. Det är orimligt att en tillfällig oaktsamhet från den skadeståndsskyldiges sida skall leda till dennes ekonomiska ruin. Vid medvållandet jämkas skadeståndet som bekant enbart vid fall av grov vårdslöshet eller uppsåt just på grund av det orimliga i att straffa den skadelidande för tillfällig oaktsamhet när det gäller enkel vårdslöshet. På samma sätt tycker jag det är befogat att lindra det oskäligt betungande ansvaret för skadevållaren om inte skuldgraden hindrar detta. Dessutom ligger det väl i linje med den övriga civilrättsliga lagstiftningen att det finns undantagsregler som gör det möjligt att undvika obilliga resultat.¹³⁴ Min uppfattning är den att det bör finnas en bestämmelse i skadeståndsrätten som fungerar som en sista utväg för att lindra en oskäligt stor skadeståndsbörda.

Således har jag inget att invända mot själva existensen eller utformningen av den allmänna jämningsregeln dock en hel del när det gäller dess tillämpning. Enligt förarbetena skulle den aktuella regeln endast undantagsvis tillämpas när det gäller skada som vållats genom uppsåtligt brott men i praktiken har det blivit tvärtom. Jämkning av skadestånd på grund av uppsåtligt brott har blivit den allmänna jämningsregelns

¹³⁴ Jfr t ex 36 § AvtL

huvudsakliga tillämpningsområde. Undersökning av rättspraxis har visat att jämkning har skett även i fall av så allvarlig brottslighet som misshandel.¹³⁵ Just i fall av uppsåtliga brottsliga gärningar talar skuldgraden mot jämkning. I dylika fall anges den skadeståndsskyldiges återanpassning i samhället som skäl för jämkning. Jag delar Kleinemans uppfattning om att det är orimligt att den skadelidande skall bära kostnaderna för brottslingens återanpassning. Skadeståndsrätten skall inte styras av kriminalpolitiska hänsynstaganden.

Det finns givetvis olika uppfattningar i denna fråga. Exempelvis hävdar Strömbäck att skadeståndets funktion bör vara att minska den ekonomiska belastningen på de straffade och att den preventiva funktionen bör reduceras kraftigt. Jag betvivlar starkt att ett sådant uttalande skulle vinna något stöd hos allmänheten. Vilka signaler sänder ett dylikt påstående ut i samhället? Är brottslingen mer skyddsvärd än offret? Ett sådant förhållande skulle väcka misstro mot rättsväsendet. Strömbäck hävdar dessutom att det är meningslöst att döma ut stora skadestånd som ändå inte kommer att betalas ut bara för att vidmakthålla preventionen. Argumentet är inte hållbart eftersom hela rättsordningen bygger på tanken att var och en skall göra rätt för sig. Många individer ådrar sig skulder som de aldrig skall kunna infria men trots det fortsätter att göra amorteringar. Blir bördan för stor finns det möjlighet till skuldsanering. Allmänpreventionen väger enligt min uppfattning tyngre än återanpassningsargumentet. Det är viktigt att behålla grundsatsen om att brottslingar skall betala för de skador som de har vållat, därför anser jag att jämkning bör vara utesluten när det gäller skada som orsakats genom uppsåtlig brottslig gärning.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de i uppsatsen berörda skadeståndsrättsliga bestämmelserna, trots vissa påpekade brister, ger ett godtagbart skydd såväl till den skadelidande som till den skadeståndsskyldige mot klart oskäliga resultat. Stor hänsyn tas till parternas ekonomiska förhållanden vilket medför att rimliga kompromisslösningar oftast kan uppnås.

¹³⁵ Se avsnitt 5.2.1 och 5.3 om NJA 1990 s. 196

Käll- och litteraturförteckning

Källförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1972:5 Skadeståndslag
Prop. 1975:12 Skadestånd vid personskada
Prop. 1975/76:15 Trafikskadeersättning
Prop. 2000/01:68 Ersättning för ideell skada
SOU 1995:33 Ersättning för ideell skada vid personskada
Ds 1993:39 Ny försäkringsavtalslag

Litteraturförteckning

Almblad, S. m.fl., Ersättning vid personskada, Stockholm, februari 2001

Bengtsson, B., Det skadeståndsrättsliga reformarbetet, Acta Universitatis Uppsaliensis Uppsala University 500 years, del 11, Uppsala 1976

Bengtsson, B., Försäkringsrätt, 5 uppl., Stockholm 1999

Bengtsson, B., Om jämkning av skadestånd, Stockholm 1982

Bengtsson, B. m.fl., Skadestånd, 3 uppl. Stockholm 1985

Dahlman, C., Konkurrerande culpakriterier, Lund 2000

Dufwa, B., Flera skadeståndsskyldiga, del 2, Stockholm 1993

Grönfors, K., Skadelidandes medverkan, Stockholm 1954

Hellner, J. & Johansson, S., Skadeståndsrätt, 6 uppl. Stockholm 2000 (Cit. Hellner, Skadeståndsrätt)

Nordenson, U., Trafikskadeersättning, Stockholm 1977

Roos, C. M., Ersättningsrätt och ersättningssystem, Stockholm 1990

Artiklar

Agell, A., Kantstenar, plåtbitar, hästboxar och dylikt – Om riskbedömningar enligt culpapregeln, Festskrift till Ulf K. Nordenson, Stockholm 1999, s. 1 ff.

Bengtsson, B., Om skälighetsregler i ersättningsrätten, Festskrift till Jan Hellner, Stockholm 1984, s. 79 ff.

Bengtsson, B., Svensk rättspraxis. Skadestånd utom kontraktsförhållanden 1980-1984, SvJT 1985 s. 653 ff.

Boëthius, P., Jämknings av skadestånd, Ny juridik 1:97, s. 58ff

Försäkringstidningen 12/78

Gabrielsson, E., Trafikskadenämnden – några kommentarer till verksamheten och till bedömningen av whiplashskador, Festskrift till Ulf K. Nordenson, Stockholm 1999, s. 97 ff.

Hellner, J., Medverkan till skada vid strikt ansvar, JT 1991-92 s. 252 ff.

Hellner, J., Vad är psykisk chock?, Vänbok till Erland Strömbäck, Stockholm 1996, s. 179 ff.

Hellner, J., Utvecklingslinjer i skadeståndsrätten, Festskrift till Anders Agell, Uppsala 1994, s. 209 ff.

Hellner, J., Anm. av B. Bengtsson, Om jämkning av skadestånd, SvJT 1984 s. 148 ff.

Kleineman, J., Jämknings av skadestånd vid uppsåtlig brottslig gärning, JT 1993-94 s. 789 ff.

Strömbäck, E., Jämknings av skadestånd vid uppsåtligt brott, JT 1990-91 s. 452 ff.

Allmänna uppslagsverk

Juridikens termer presenterade av Bergström, S., Håstad, T., Lindblom, P. H. & Rylander, S., 8 uppl. 2 1997

Karnov. Svensk lagsamling med kommentarer, 1999/2000

Oldertz, C., Svensk rättspraxis i försäkrings- och skadeståndsmål: register över i FFR, NJA och SvJT refererade domar, Stockholm 1996

Rättsfallsförteckning

Nytt juridiskt arkiv

NJA 1942 s. 11
NJA 1962 s. 281
NJA 1965 s. 244
NJA 1971 s. 78
NJA 1977 s. 176
NJA 1979 s. 581
NJA 1981 s. 683
NJA 1981 s. 920
NJA 1983 s. 522 1 & 2
NJA 1983 s. 379
NJA 1986 s. 193
NJA 1987 s. 376
NJA 1990 s. 196
NJA 1992 s. 660
NJA 1993 s. 41 1 & 2
NJA 1993 s. 727
NJA 1995 s. 661
NJA 1996 s. 377
NJA 1997 s. 315
NJA 1999 s. 632
NJA 2000 s. 150

Övriga

FFR 1943 s. 27
FFR 1978 s. 186
FFR 1980 s. 135
FFR 1980 s. 155
FFR 1982 s. 9

RFS 1989:1
RFS 1989:2
RFS 1991:1
RFS Serie B 1991:3
RFS Serie B 1993:9
RFS Serie B 1993:10
RFS 1997:4

RH 144:81
RH 106:83
RH 129:84
RH 1991:2
RH 1998:14